

Gezegen Çapında Kentleşme Üzerine

Sinan Tankut GÜLHAN

Deşifre: Özlem Kuyu & Melis İpek Fidancı

COVID-19 ve Sosyal Eşitsizlik başlığı altında doktora ve yüksek lisans öğrencilerinin katılımı ile tertip ettiğimiz açık derslerin bu haftaki sunumunu sevgili Sinan Tankut Gülhan'la gerçekleştirdik. Gezegen çapında kentleşme kavramının teorik ve empirik biçimlerini ve kent çalışmalarının geleceğini konuştuk. Sinan Tankut Gülhan'ın açık dersinde öne çıkan öne temalardan biri de, kent çalışmalarının krizine dairdi. Şehirlerin, kolektif ve tanımlanabilir nesneler olmaktan çıkışı ve kentsel olanın şehirle bağlantısının kopuyor oluşu, kentsel ideolojinin ötesine geçmeyi zorunlu kılıyor, bunun da üzerine düşündük.

Vefa Saygın Öğütte: Merhabalar. COVID-19 ve Sosyal Eşitsizlik dersimizde bu hafta sevgili Sinan Tankut Gülhan'ı ağırlıyoruz. Sevgili Sinan'ı aslında hepimiz tanıyor olmalısınız. New York Eyalet Üniversitelerinin en gözdesi olan Binghamton'da doktora derecesini aldı Sinan, Çağlar Keyder ile çalıştı. Wallerstein'i görebildin mi hocam sen orda, sana denk geldi mi?

Sinan Tankut Gülhan: Gördüm. Yani ben gittiğimde yeni emekli olmuştu. Gidip geliyordu. Yale'e geçmişti o zaman, ama bol bol gidip geliyordu. Giovanni Arrighi de yeni Johns Hopkins'e geçmişti.

Vefa Saygın Öğütte: Sinan hem Amerika'da hem Türkiye'de pek çok üniversitede dersler verdi. Şu anda Gaziantep Üniversitesi'nde Sosyoloji bölümünde, aynı zamanda da kent çalışmaları yüksek lisans programının yürütücülüğünü yapıyor. Sinan'ın sizin de iyi bildiğiniz üzere çeşitli dergilerde pek çok yayını yayınlandı. Aynı zamanda tabii ki Strata dergisinin de yayın kurulu üyelerinden. Bizim Sinan ile karşılaşmamız aslında daha iyi bir sosyal bilim arayışında, bizim Sinan ile hemdertliğimiz epey eskiye dayanıyor. Dolayısıyla size burada aynı zamanda bir dostumu da takdim ediyorum.

En genel anlamıyla COVID-19 sürecinin, salgın sürecinin kentsel mekânla yakın bağlantısı aşikâr. Hatta doğrudan kent politikaları üzerinden bunun yansımaları var. Bu tabii işin gündem kısmı, güncel kısmı. Buraya gelmeden önce daha bunun teorik backgroundu da var. Şimdi tahmin ediyorum ki önce

bu teorik backgrounddan bir giriş yapacak Sinan, arkasından gündeme bağlayacak. Hocam söz senin buyur.

Sinan Tankut Gülhan: Teşekkürler Vefa. Evet, dostluğumuz herhalde bir on sene oluyor. 2009’da döndüm Amerika’dan. Geldiğimde de ilk takip ettiğim, okuduğum kişilerden birisiydi bizim alanda Vefa. Dostluğumuz da on seneyi buluyor.

Hepiniz hoş geldiniz, daha sonra kaydı dinleyecek arkadaşlar da hoş geldiniz. Bayağı çetrefilli bir mesele aslında. Çünkü COVID-19 dediğimiz salgın hastalık meselesi, doğrudan kentleri ilgilendiriyor. Daha önce, yakın tarihte, Tolga bilir, Strata dergisinde bir mülakatımız vardı. Tabii dergi çıktığı zaman böyle bir şeyi hayal bile edemiyorduk, pandemi çağında kapatılacağımızı. Orada kent çalışmalarının nasıl izole -aslında yani görece izole- bir düşünce alanı, sosyal bilimlerin nevi şahsına münhasır bir alan olduğunu işte bir taraftan şehir bölge planlama, mimarlık gibi daha tırnak içinde teknik alanlarla; öte taraftan da sosyal bilimlerin en teorik safhalarıyla ilişkisi ve ilintisi olduğundan dem vurmştuk. Tabii, ama bu çok beklenmedik, öte yandan da çok sarsıcı bir mesele oldu. Şu zaten hep Vefa ile konuştuğumuz bir şeydir, sosyal bilimlerin ufak bir fabrikası var, atölyesi var, o atölyeden de sürekli yeni makale çıkıyor. Siz de farkındasınızdır takip ediyorsunuzdur, ikinci ayına girdiğimizde kapatılmanın onlarca yüzlerce yaratılmaya başlayan COVID’in, aslında gazetelerin bize anlattıklarının çok daha ilerisinde meseleler anlatmayan makaleler etrafı sarmış durumda. Ben çok sıcak bakmıyorum, bu kadar hızlı hareket etmeye. Sosyal bilimler bu kadar çabuk fırınları ısıtalım, hamurları yoğuralım hemen atalım ve yiyelim mantalitesinde olan bir yer değil bana sorarsanız. Bunu ta zamanında 2013-2014’de *Gezi ve Sosyoloji* kitabında da bahsetmiştik. Ki herhalde Gezi’den sonra çıkarılan en geç kitap da bizimkisi olmuştu. Şimdi COVID-19 için de aynı durum söz konusu, yani büyük bir telaşla insanlar yeni makale üretmeye, fikir kırıntıları üretmeye çalışıyor. Çünkü bu kadar da çabuk fikir üretilemiyor. Ama bazı şeyler, opsiyonlar, olasılıklar, ihtimaller, belki bir düşünce ufku olarak belirmeye başladı bile. Bu yüzden de, ben biraz içinde teori de bulunan, Türkiye’de hani yeni yeni hakkında konuşmaya başlanan bir meselede, işte bu ‘gezegensel kentleşme’ olarak bazen çevriliyor, ben “gezegen çapında kentleşme” olarak çevirmeyi tercih ederim. Bu gezegen çapında kentleşme çağında COVID-19 kapatılması şu kısa vadede nasıl çalışıldı, teorik temelleri ile beraber –çünkü benim geldiğim gelenek çok da kuramsal bir gelenek ve bu gezegen çapında kentleşme meselesi çok kuramsal bir mesele- ona bakacağız. En sonunda bazı şeyleri açmaya çalışacağız, yani benim bazı spekülasyonlarım var ama dediğim gibi spekülasyon safhasında daha onlar.

Şimdi önce Roger Keil, en sesli ve en hızlı şeyleri yazdı bu alanda. Farklı farklı isimlerle plancıların dergisinde çıkan bir makalesinden bu alıntı. Farklı farklı isimlerle anılıyor bu gezegen çapında kentleşme hikâyesi. Bir tarafı şeyle ilintili yani merkezlessiz, ortası olmayan, merkezi olmayan. Çünkü biliyorsunuz planlamanın en önemli, en takıntılı olduğu mesele merkez, merkez fikridir. Yani şehir bölge planlama tamamıyla merkezden dışarıya yayılma ya da dışarıdan içeriye nasıl planlayabiliriz, şekillendirebiliriz fikriyle hareket etmeye çalışmıştır. Şimdi 1980'ler, 1990'lar ile beraber, özellikle Henri Lefebvre'in yazdıklarıyla çizdikleriyle beraber tamamıyla kentleşmiş bir gezegende merkez neresi olacak sorunu ortaya çıkmaya başladı. Roger Keil, en son 2018 civarında gezegen çapında, yani artık küresel banliyöleşme üzerine yazmaya başladı. Burada bir parantez açmak gerekir banliyöleşme bizde çok yanlış anlaşılan ve kullanılan bir kavram. Alt kentleşme bazen oturuyor bazen oturmuyor, kulağa çirkin geliyor. Avrupa Yakası dizisini hatırlayan varsa orada hep şeyden dem vurulurdu, banliyöde bir evimiz olacak işte pembe panjurlu filan hikâyesi vardı. Şimdi bize de öyle geliyor banliyö sanki üst sınıf hayatını içeren bir şeymiş gibi, hayır öyle değil. Bir tane banliyö yok ama doğrudan bununla bağlantısı olan otomobilleşme ve sanayi sonrası çağında bağlantılı olma hikâyesi var. Anlatmaya çalıştığım şey parantezi de kapatalım yani farklı isimler olsa bile merkezlessizleşme, ya da adem-i merkezileşme, tamamıyla kentleşme, gezegen çapında kentleşme, banliyöleşme gibi bunun bir sürü daha ismi var. İşte en sonunda bahsedeceğimiz kent çağı, kentsel dünya, küresel kentler falan, bu kavramların hepsi aynı hikâyeyi, aynı meseleyi bizi COVID-19 salgınında etkileyen temel şeyi anlatıyor. Bilemiyorum her biriniz hangi şehirlerdesiniz ama bizim çevremizdeki -Adana'da, Şanlıurfa'da vs.- bütün şehirlerin şehir çıkışı açılmış olmasına rağmen biz hâlâ Gaziantep'teyiz. Şehir temelli şehrin etkisel yapısını konuşuyoruz.

Şimdi, Neil Brenner ve Roger Keil bu ders için gönderdiğim Birikim'de çıkan kısa, tanıtıcı yazılarında kendi kitaplarının da tanıtım yazısında kuramsal meseleden bahsederler. Neil Brenner yakın zamana kadar Harvard'da *Urban Theory Lab*'ın başındaydı, Roger Keil da Toronto'da York Üniversitesi'nde olması lazım yanlış hatırlamıyorsam. Neil Brenner enteresan bir şekilde Chicago Üniversitesi'ne geçti, Harvard'dan ayrıldı, kent sosyolojisinin kurulduğu yere geçti. Şimdi ikisinin de kullandıkları ve temel referans verdikleri metin, bu gezegen çapında kentleşme nedir diye baktığımızda, Sel Yayınları'ndan çıkan 'Kentsel Devrim' kitabı. Lefebvre'in hemen Mayıs 68'den sonra yazmaya başladığı daha hacimli kitabından, *Mekânın Üretimi*'nden, ki bu çok daha zor bir kitaptır, daha kavranabilir *Kentsel Devrim*. Mesela Sel Yayınları'ndan kitabın çevirisi Kentsel Devrim olarak geçiyor ki gayet haklı bir çeviri tercihi. Lefebvre'in bahsettiği şey kentin tekil bir nesne olmadığı, kendisinin bahsettiği

şeyin de işte bu Ekim Devrimi, işçi sınıfı devrimi anlamında bir devrim değil daha ziyade sanayi devrimi anlamında bir devrim olduğu. O yüzden de kent devrimi değil kentsel devrim, bütün toplumların kent aksında hareket ediyor olması ve sanayinin aşıldığı eşikten sonra kentsel bir dünyaya geçiyor olmamız bahsettiğı şey.

Şimdi burada Lefebvre'in çok ciddi spekülasyonu var. Enteresan bir şekilde kentsel devrimdeki spekülasyonların çok büyük bir kısmı gerçekçi bir şekilde menziline varıyor, isabet gösteriyor. 60'ların sonu 70'lerin başından bahsediyoruz, ulus devletin olduğu gibi yerinde durduğu, klasik regülasyon sisteminin gayet güçlü olduğu bir zamandan bahsediyoruz ama bu bahsettiğimiz zamanda küresel bir kentleşmeden ve gezegen çapında kentlerin her şeyi belirleyeceğinden bahsediyor; tabii aynı zamanda eşitsizliklerden de bahsediyor. Bu eşitsizliğin kent üzerinden hareket ettiğı başlangıç noktası, yavaş yavaş ilgisini göreceğiz COVID-19 ile bağlantısı var mı diye. Burada istikameti belirleyen yine Roger Keil'in kriz çağında küresel kentleşme çağında, gezegensel kentleşme ağında COVID-19 salgını üzerine yazdığı meselede aslında çok iyi bir saptamada bulunuyor. Saptama da şu; bizim uğraşamadığımız, kabullenemediğimiz, bir türlü çözümünü bulamadığımız şey; salgın hastalığın kendisi değil, yeni ortaya çıkan salgın hastalıklar. Yoksa kuduzdan başlayıp vereme kadar bin bir çeşit salgın hastalıkla bir şekilde başa ıkıyoruz. Ama daha önce hiçbir zaman için, benim de en sondaki spekülasyonlarıma sakladığım, daha önce hiçbir zaman için bu kadar büyük bir kapatılmanın içerisine girmemişti insan toplulukları. Buna en benzeyen aslında 1920 İspanyol gribinde sosyolojinin kurucu fikirlerinden, en azından Weber'i muhtemelen Emile Durkheim'ı kaybettiğimiz bir salgın. 1950'lerin ortasında koronavirüs ile benzeşen bir salgın daha var ama yüz yıldır bu çapta bir salgın görmedik.

Peki yüzyıl önce olsaydı ne olacaktı diye spekülatif bir soruyu ekleyeyim ben, muhtemelen hepimiz normal hayatımıza devam ediyor olacaktık. Ölen ölsün kalan sağlar bizindir şeklinde, yani İspanyol gribi 1918 yılında başlıyor, yani cephede, mevzilerde başlıyor ve en kötü hastaları ancak alıp tedaviye gönderiyorlar ve bu yüzden grip hızlı ve kötü bir hal alarak bulaşılıyor. Bir diğer sorunumuz ise, birincisi yeni başlayan salgınlar diğeri ise Zoonosis, hayvandan insana geçmesi. Yakınlarda Bryan Adams bile abuk sabuk laflar etmiş Çinliler hakkında, 'yarasa yemeseydiniz böyle olmazdı' filan diye. Yani artık şunu da biliyoruz ki yarasa yemekten kaynaklanan bir şey değil bu, belki pangolin yemekten kaynaklanan bir şey. Ancak şunu biliyoruz; bu ikisinin de, yeni bir salgının da, Zoonosis'in de yani hayvandan insana salgının geçmesini sağlayan şey de kentsel mekânda gerçekleşiyor, kırsaldan devam eden bir mesele değil bu. Burada öneri, Keil'in önerisi şu, bir peyzaj politik ekolojisi ile hareket

ediyor. Bu nedir peki? İşte üçlü katmanı var; bir tanesi mekânsallığa bakalım, diğeri sosyonaurel metabolizmaya bakalım, sonuncusu, üçüncüsü de iktidar ilişkilerine bakalım. Şimdi bu beni normalde 1940'ların ortasından, Chicago Okulu'nun düşüşünden beri, çok şaşırtan bir iddia oldu. Metabolizma çok da hoş karşılanan bir figür, bir konuşma birimi, bir phoneme değildir sosyal bilimlerin içinde. Hatta çok tepkisellikle yaklaşılr metabolizma dediğimiz şeye çünkü organizmacılık hikâyesi, Sosyal Darwinizm kırılması çok sorunlu bir mesele. Farklı bir tür metabolizmadan bahsediyorlar; yani az sonra bahsedeceğim Maria Kaika'nın, Matthew Gandy'nin, siborg şehirciliğe dair bir sürü makalesi var. Tabii bu ne kadar ikna edici aslında ben pek bilmiyorum. Benim için çok ikna edici değil, bundan da bahsedeceğiz.

Şimdi peki toplumun tamamıyla kentleşmesi bu COVID-19 salgınıyla beraber ne demek? Nasıl gerçekleşiyor? Burada Keil'in anlattığı, mesela bir kentsel devrim gerçekleşiyor ve kapitalist birikim süreçleri özellikle son yüzyılda bir kentsel toplum yaratıyor. Bu yaratılan kentsel toplumun da üretiyor aslında yaratmıyor da, ürettiği kentsel topluma gezegen ölçeği veriyor.

Şimdi Lefebvre'in *Kentsel Devrim*'ine geri dönelim, Keil'in COVID-19 arka planı tartışmasının teorisini biraz daha açabilmek için. Geri döndüğümüz zaman Lefebvre'in *Kentsel Devrim*'de şöyle bir tablosu var sayfa 20'lerde Türkçe baskısında. Burada gidişat şu şekilde, şehir dediğimiz mesele okumuşsunuzdur mutlaka okuyun Lewis Mumford'dan başlayarak, Aristoteles'e geri gidersek, aslında siyasi bir şehirden bahsediyoruz. Şehir münhasıran siyasi bir birimdir. İşte bu siyasi birimin içinde neler var; devlet dediğimiz şey şehrin içinde oluşuyor, din dediğimiz şey şehirde oluşuyor. Bunun kırılması ki beklenenin tam tersi Lefebvre bunu çok heyecanlı ve keyifli bir şekilde anlatır. Tüccarların ticaret sermayesinin ortaya çıkması ve yoğunlaşması ile başlıyor ve burada yine paradoksal bir şey Lefebvre'nin alıntılattığı, Henri Pirenne'den bahsediyor. Bahsettiği tüccar, başıboş gezen karakterler şehirde ve banliyöde aslında alt kent olarak geçen yerde ticari şehri kuruyorlar. Bu aşağı yukarı kabaca, bizim Rönesans dediğimiz yerden başlayıp Aydınlanma Çağı diye bildiğimiz tartıştığımız yere kadar uzanıyor ve burada net kırılması gerçekleşiyor. Kırsal toplumlardan biz artık kentsel toplumlara geçmeye başlıyoruz. Burası bizim bildiğimiz klasik söylem düzeyi, kent budur, kır şudur, kırdaki şöyle yaşanır. Ferdinand von Tönnies'in *gemeinschaft* ve *gesellschaft*'ı, Türkçe de en çok anlatılan ve hakkında konuşulan metindir, ama en az okunan metindir enteresan bir şekilde. Oradan sanayi şehrine geçiyor Lefebvre, sanayi şehrinin neye ihtiyacı var, aslında fiziksel olarak kente ihtiyacı yok gibi enteresan konumda soru ortaya atıyor ama sanayi şehri bir noktada kentle beraber var oluyor. Sanayide kent dediği şey de aslında yoğunlaşmanın yoğunlaşması.

Nüfusun yoğunlaşması, artı değer temellükünün yoğunlaşması gibi meselelerden bahsediyor, bu da çok uzun uzadıya yazılmış ve çizilmiş bir hikâye.

Sanayi sonrasına nasıl geçiyoruz; birincisi şu katkısı çok önemli bence, 1980'lerden beri kabaca sosyal bilimlerin düşünömsel, işte refleksif reaksiyonlarında ciddi bir sorun var. Ya sürekli post-modernizmden, post-endüstriyelizmden işte post-posttan bahsediyoruz ve yeni bir kavramla ortaya çıkamıyoruz. Sürekli sanayi sonrası nasıldı, zaten tanımlayıcı olan sanayi, neden sanayi sonrasında bahsediyoruz ki, bir daha? Lefebvre'in katkısı bu noktada şurada, sanayiden sonra geçtiğimiz yer kritik alan diyor. Bu kritik alanda işte gezegen çapında kentleşme mevcuttur, hareket etmektedir. Bunun da içinde bulunan süreç içe çökme ve patlama sürecidir. Hepsinin bir araya gelmesi süreci. Bu da yine yazıldığı zamana göre ufku açık bir iddia, bana sorarsanız. Kentsel yoğunlaşmadan, kırdan kaçıştan, kentsel dokunun yaygınlaşmasından bahsediyor. Ve kırsal olanın tamamıyla kentselin tahakkümü altına girmesi. Bugün Türkiye'nin en uzak kasabasına gidin, markete girdiğiniz zaman merkezi gıda dağıtım ağlarının verdiği buzdolaplarını görebilirsiniz, işte köyün bakkalı diyelim, o köyün bakkalındaki buzdolabında yine merkezi bir şekilde, atıyorum Bandırma'da, Gaziantep'te, buralarda üretiliyor. En ücra köye gittiğiniz zaman bile bunu göreceksiniz. Yani artık köy tavuğu yemek diye, bizim üst orta sınıfları üzecek bir gelişme bu tabii, köy tavuğu diye bir şey yok, muhtemelen onlar o üretim ağları köy tavuğu üretecek. Bu en klasik örneklerinden bir tanesi, içe çökme ve patlama süreçlerine.

Pekiye nereye yaklaşıyoruz ve Lefebvre burada ne öneriyor? Hegelci bir yerden, (biliyorsunuz zaten Lefebvre, Hegelci bir karakter, Hegel'i bile sollayabilecek kadar Hegelci diyelim) bir sanal nesneden bahsediyor, nasıl çevrilir bu sanal nesne kavramı, yani geliyor gelmekte olan diyelim birazcık da espiye vurup, bir sanal nesne, kent dediğimiz şey, daha oluşmamış, oluşması da gerekmiyor zaten. Gezegensel toplum dediğimiz mesele bu ve şu çok önemli, COVID-19 ile birlikte biz zaten gezegensel toplumun ne olduğunu gördük. Yani ben Gaziantep'te kapatılmış durumdayım, siz Türkiye'nin farklı şehirlerinde, New York'taki insanlar farklı yerlerde kapatıldı; ama bütün gezegen olarak kapatılma halini yaşıyoruz. Bir an çıkabilecek miyiz sorusu kafamızın içinde. İşte vardığımız nokta, bizim geçmişimiz, Lefebvre'in aslında yaklaşan gelecek dediği, ufuk noktası dediğimiz yer burası ve şeyi katmaya çalışıyor mekânın üretiminde vazgeçecektir oradan, iki kavram; heterotopi ve bu sanal nesneler dediğim mesele.

İşte bu sanal nesne dediğimiz mesele, kent, kentsel devrimin kendisi ve her yeri etkiliyor demiştik. Peki, ya bunun bağlamı ne? Neden bundan bahsediyor? Aslında doğrudan konuştuğu şey 1960'ların sonunda Kültür Devrimi

olduğu sırada Çin, Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki kentleşme deneyimi. Yine burada çok önemli, çok kritik bir şey söylüyor: 70'lerin başı 60'ların sonu Çin'i, tamamıyla kırsal, %90'ı kırdı yaşayan ve kentleşme tartışmalarının çok zayıf olduğu, kır tartışmalarının ve köylülük tartışmalarının çok yoğun olduğu - hem Fransız düşünsel arka planını okuyun hem de Türkiye'deki- bir sürü tartışma da oradan ortaya çıkıyor. Çok ilginç bir müdahale ile Lefebvre şunu söylüyor; demografik, ideolojik, sosyolojik sebeplerle ekonomik ve siyasi avantajları, bir şehrin, Çin'de diğer yerlerde nasılsa o kadar önemlidir diyor. Bu zamanın çok ilerisinde bir müdahale tabi, 1980'lerde ancak Deng Xiaoping'le beraber devreye girecek. Söylediği şey de uzun vadeli bir kentleşmenin Çin'de devrede olduğu, bunun da kentsel devrimin gezegen çapında hareket ettiğinin en önemli kanıtından bir tanesi olduğunu söyler ve bundan bahsetti işte ortalarında kentsel devrimin.

Lefebvre, gezegensel kentleşmenin ilk olarak bilim-kurguda ortaya çıktığını iddia eder. Tabii hangi metni kastettiğini belirtmez, ama biz Arthur C. Clarke'le beraber 2001'den bahsettiğini tahmin edebiliriz. Bizi en çok ilgilendiren belki işte en elle tutulabilir bir şey bu gezegensel kentleşmeyi örnekleyebileceğimiz bir tanesi, Ursula K. Le Guin'in *Mülksüzler*'idir, öbürü de Philip K. Dick'in kısa romanı uzun hikâyesi *Do Androids Dream of Electric Sheep* olan *Blade Runner*, sonra da filmi çekildi. Yani klasik bilim-kurgu taktiğidir bu, her yerin bir kent olduğu düşünsel bir gezegen. Asimov'un *Vakıf* serisini de düşünürseniz, kahramanın kurtarmaya çalıştığı yer bir gezegen-kent olan *Trantor*'dur, örneğin.

Şimdi buradan Roger Keil ve diğerlerinin makalesine geri dönecek olursak, burada söyledikleri, Lefebvre'ci kentsel doku, bu bazen kentsel doku, bazen kentsel organ, *pattern* hatta bazen kentsel örüntü olarak çevriliyor. Üç ayrı noktada etki ediyor; birincisi genişletilmiş kentleşme, bu doğrudan Marx'ın Kapital'in ikinci ve üçüncü cildinde bahsetmeye başladığı sermayenin genişletilmiş dolaşımı ile ilintili, oradan metaforik olarak kaynaklanan bir şey ve Henri Lefebvre'in de *Mekânın Üretimi*'nde ele aldığı mesele. İkincisi, çevre kentleşmesi *peri-urbanisation* dedikleri şey çeper/çevre kentleşmesi yani Çin'in ve Afrika'nın deneyimleri hiç Amerikan deneyimine benzemiyor, enteresan bir şekilde Türkiye'ninki benziyor ama bu başka bir tartışma. Üçüncü mesele de post-banliyöleşme tartışması, yani banliyö sonrası nereye eviriliyoruz? Tekil bir banliyö var mı tartışmasını yapıyorlar şu anda.

Şimdi burada Keil ve diğerleri işte şunu en başta söylemeye çalıştığım nokta, şunun altını çiziyorlar; kronik hastalıklarla yeni salgın hastalıklar arasında gezegensel kentleşmenin limitleri açısından bir fark var. Şeyi kullanmıyorlar, gezegensel kentleşme birinci dünya, ikinci dünya, gelişmekte olan, gelişmiş

ayrımının ötesine geçmeye çalışıyor. Bu bir yandan bize Immanuel Wallers-tein'in de öğrettiği bir mesele. Yani nedir, Londra ile New York'un, Fulham mahallesi ile Londra'nın, New York'un Manhattan'ındaki her yer birbirine, New Jersey'in banliyölerinin Manhattan'a olduğundan daha yakındır.

Burada şöyle bir çıkmaz var yaşlanan nüfus, sabitleşen nüfus, işte İtalya'da, İspanya'da bunu görüyoruz. Ve bir zamanların şunun altını çizeyim tezde de bahsetmiştim, Türkiye'nin son büyük salgını 1960'ların hemen sonun da 70'lerin başında İstanbul'da yaşanan kolera salgını. Çok ciddi bir şekilde işçi sınıfı mahallelerinde Sağmalcılar'da -ki bundan sonra ismi falan değiştirilme-ye çalışıldı ama hâlâ Sağmalcılar olarak biliniyor- çok ciddi bir kolera salgını yaşandı ve bu nedenle yüzden fazla insan bu salgın hastalık nedeniyle hayatını kaybetti. Batı'da ise salgın hastalıklar yirminci yüzyılda, esas olarak 1945'ten sonra refah devletinin yeni tarzı ile beraber ortadan kalktığı için bütün sağlık sistemi kendisini kronik hastalıkların çözülmesine değil tabii, ama idare edilmesine adadı. Neydi bu kronik hastalıklar? İşte, kalp hastalıkları, şeker, romatizma vs. yaşlılık hastalıkları. Şimdi şuna baktığımız zaman, burada Keil'in önermesine de bir parantez açalım, İtalya, İspanya ve Büyük Britanya en yüksek oranda kayıplara sahip olan ülkeler. Bunlara yakından baktığımızda üçünün de sağlık sisteminin, ama özellikle İtalya'nın ve İspanya'nın, yaşlı nüfusun kompanse edilmesi üzerine kurulduğunu görüyoruz. Yani salgın hastalıklarla ya da çocuk hastalıklarıyla uğraşan bir sistem değil. Büyük Britanya da keza buna benzer ama en büyük sıkıntısı Britanya'nın son yirmi senedir -ki ciddi muhafazakâr hükümetlerin, yeni sol hükümetin- para kesintisiydi.

Buna Keil bir şey daha ekliyor, Kentsel Sağlık Cezası denilen bir meseledir bu literatürde. Klasik olarak sadece Türkiye'de değil aslında dünyanın her yerinde kentte yaşayanların sağlıkları, daha az kentleşmiş bölgelere göre daha kötü. Buna şu örneği vereyim, Türkiye'de biliyorsunuz karantinayla beraber Bodrum'a giden bir kitle vardı, hareket eden bir kitle vardı, kentsel sağlık cezasından kaçan, bu da aslında tamamen sınıfsal bir mesele. Amerika Birleşik Devletleri'nde de New York'un daha kuzeyinde yer alan sayfiye yerlerine çok ciddi bir hareketlilik söz konusu oldu, Manhattan'ın sadece yoksul olanları Manhattan'da kaldı diğerleri, daha kırsal alanlara hareket etti. Türkiye'de de çok sık gördüğümüz bir şey.

Şimdi bu bir tarafıyla Maria Kaika, Matthew Gandy, Swyngedouw'un söylediği Akışlar Şehri metaforuna uyuyor. Öte yandan COVID-19'un yarattığı en büyük sıkıntı bu akışları durdurabilmesi. Keil'in ve diğerlerinin, Kaika'nın bahsettiği mesele şöyle bir sorun taşıyor içinde: nedir bu akışlar şehri? Dinamik sistemler bunlar, biyolojik, toplumsal, ekolojik, teknolojik süreçlerin yaşa-

dığı ve en büyük açığı, sıkıntısı da, mikropların yayılması için, yeni ekolojik nişler bulması için son derece büyük fırsatlar sağlayan bir yer.

Kentsel kuram açısından bu şöyle bir sıkıntıyı beraberinde doğuruyor; ya zaten Park ile Burgess'ın *Şehir* kitabında bahsettiği ekoloji de bu değil miydi? Yani neredeyse harfiyen, kelimesi kelimesine aynı şeylerden bahsediyorlar: ekolojik nişler vardır, mikroplar falan gibi, tabii onların bahsettiği mikroplar yüz yıl öncesinin mikropları, alkolizm, ahlaksızlık vb. Şimdi bizim bu eleştirel kent literatürüne böyle bir soru yöneltemez miyiz? Bence yöneltmemiz gerekiyor. Yani aradan yüz yıl geçtikten sonra, bütün o Marksizm dolayımından geçtikten sonra tekrar, akışlar var ama bunlar biyolojik akışlar. Yani ekoloji ile nasıl anlaşabiliriz, sorusu kafamızın bir yerinde durması gereken bir soru.

Neyi öneriyorlar peki; banliyöleşme ve salgın hastalıklar üzerine araştırma gündemimiz olmalı, bunun da üç boyutu olmalı. Birinci boyut, nüfus değişiminin dinamikleri demografik boyut, ikinci boyut altyapı, üçüncü boyut da yönetim. Burada da tekrar Park'a dönelim. Park'ın da kent sosyolojisi için önerdiği şey, tam da bunlar, bunları çalışalım diyor. Bir de şeyi ekliyor Park aslında, gazeteyi çalışalım diyor. Alim Arlı da zamanında yazmış zaten, yani eleştirebileceğimiz çok şey var Chicago Okulu'nda ama öğrenebileceğimiz şeyler bu araştırma gündeminde yatıyor. Şimdi Keil ve diğerlerinin de aradan yüz sene geçtikten sonra söylediği de bu işte, bunlara bakalım.

Nüfus yoğunluğu nedir? Çok bariz çalışılmış anlattıkları bahsettikleri mesele. İşte dünyada da nüfus yoğunluğunun en yüksek olduğu ülkelerden birisi Endonezya'nın başkenti Jakarta, Afrika'da Liberya, Monrovia örneğini veriyorlar. Şunu çok doğru bir şekilde izah edecekler, salgın hastalıklar doğal bir şey değil, toplumsal ve mekânsal eşitsizliklerin bir sonucu. Bir taraftan Zonguldak'ı düşünün Türkiye'de, bütün büyükşehirler dururken, Zonguldak'ın hâlâ COVID-19'un önemli odaklarından bir tanesi olmasını. Bilmiyorum, Hayat Eve Sığar uygulamasını kullanıyor musunuz Sağlık Bakanlığı'nın? Onun yayılım haritasına baktığınız zaman, İstanbul'da yani çalıştığım alan olduğu için de çok rahatlıkla söyleyebileceğim ve şimdi de Gaziantep'i çalıştığım için çok rahatlıkla söyleyebileceğim, bariz bir şekilde eski gecekondular mahalleleri İstanbul'da, Gaziantep'te ise hâlihazırda gecekondular mahalleleri en kırmızıya boyalı yerler. Yani bu tam şu dediğimiz şey zaten, doğal değil bunlar, toplumsal ve mekânsal eşitsizliklerin sonucunda ortaya çıkıyor. Altyapı da çok enteresan, size gönderdiğim makalede de görebileceğiniz bir şey, sıkıntılı bir şey var. Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nden bahsediyorlar, Afrika'nın an acı çeken, en az gelişmiş, bir türlü kalkınamamış ülkesi ki aslında en zengin kaynaklara sahip olan ülkesi. Mesela orada iki şehir arasındaki yol asfalt kaplandıktan sonra normalde bir hafta süren yolculuk sekiz saate iniyor. Türkiye'de de

aynı şeyleri görebiliriz. Daniel Lerner'ın *The Passing of Traditional Society* [Geleneksel Toplumun Geçiş, Geleneksel Toplumdan Uzaklaşmak diye daha doğru çevirebileceğimiz] adında bir köy monografisi var. 1940'ların sonu 50'lerin başında Türkiye'de, Ankara'daki köyler üzerindeki gözlemlerini anlatıyor. O da çok çarpıcı bir şey, 40'ların sonunda Ankara'ya geldiği zaman, - Ankara'yı bilenler düşünsün- bugünkü ODTÜ'nün olduğu yerden bugünkü artık şehrin eski merkezi olan Ulus'a, Sıhhiye'ye gitmesi yarım gün sürüyormuş. Ve Lerner, bunun iki yıl içinde nasıl değiştiğini anlatıyor. Oradaki köylülerin nasıl köylü olmaktan çıkıp kente girdiklerini anlatıyor, benim açımdan enteresan kısmı oydu. Sonuçta, bağlantılı olmak hastalığın yayılma hızını artırıyor, bu da çok açık bir mesele.

Diğeri ise yönetim yani burada en basit, en rahatlıkla bahsedebileceğimiz hikâye biyopolitika, zaten bunun hakkında çok fazla yazılmış çizilmiş şeyler var. Bizi bir yere çıkarır mı bunu biyopolitika olduğunu düşünmemiz? Şöyle bir çıkmazı da var biyopolitika tartışmalarının, kendinizi bir anda "aşılar da zaten bizim üstümüzde iktidar kurmaya çalışan yöntemler" derken de bulabilirsiniz. Herkesin aş beklediği zamanda bunu söylemek de - ki söyleyenler var- çok enteresan bir durum olacak. Evet, bilim dediğiniz şeyin de bir iktidarı var, bunu her şeyin içerisine yerleştirmek, yani o araçsallığın içinde başat giden şey o iktidarı kurmaktır demek doğru değil. Ancak, işte bu post-yapısalcı söylemin içerisinde çok kurucu bir etkiye sahip. Bu yüzden de tabii ki kendi kendini taşralştırıyor aslında, en büyük sıkıntılarından bir tanesi de o.

Keil'in en son söylediği mesele, ağların kendi mekânsallıkları ve zamansallıklarının bulunduğu. Şimdi en başta söylediğimi tekrar edeyim, altını çizeyim; bu kadar hızlı makale yazmanın çok ciddi sorunları var. Yani ortada teorik bir nesne var, teorik nesne zaten COVID-19 olmadan önce de hakkında tartışabileceğimiz bir şey. Ampirik nesne, olgunun kendisine dair medikal doktorlar bile kesin tanı, teşhis vs. koyabilmiş değil. Buradan şuraya gelelim, teorik tartışmanın kendisi, aslında çok da fazla bir şey ifade etmiş değil, şu anda kentsel teori belirgin bir şey söyleyebilmiş değil. Yani bir şeyler söylüyor, ama onları zaten biz aşağı yukarı biliyoruz. Yani nedir bunlar: salgın hastalığın yayılması mekânsal bir yayılma. Burada en önemli sıkıntılarımızdan sonda da tekrarlayacağım soru işaretlerimizden biri şu Keil ve diğerlerinin söylemediği: acaba devlet kapasitesini daha hızlı, daha etkin kullanabilen yönetim biçimleri bu salgınla mücadelede daha mı başarılı oluyor? Yani şimdi mesela Rusya, Büyük Britanya'dan daha mı başarılı? Son günler, daha başarılı olmadığını söylüyor Rusya'nın durumu da bayağı kritik. ABD neden bu kadar başarısız? New York neden böyle? Veya işte Çin nasıl bu kadar başarılı olabildi? Çin'in devasa nüfusu ile kıyasladığımızda, çok kısıtlı bir yerde kalmış bir şey ama

şunun da altını çizeyim ilk elden de tanık olduğum için daha Şubat ayında Çin’de bütün şehirlerin arasında yolculuk yasaklanmıştı, daha yeni yeni kaldırılıyor bu yasaklar Şubat başı Ocak sonuna takiben ki Çin’in yeni yılına denk geliyor. Bu ilerleyen dönemlerde bizim araştırma ajandamızı oluşturacak meseleler bunlar aslında. En temel sorun da sonunda bir daha tekrar edeceğim; bunu aşabilecek miyiz? Veya kenti kurtarabilir miyiz? Veya bildiğimiz anlamda kent ortadan kalkacak mı?

Şimdi bu son kısımda hem Keil’in bu COVID-19 örneğinde kullandığı hem de Lefebvre’den Schmid’in beslenen bir paradigmatic makaleye atıfla Brenner ve Schmid’in *Yeni bir kentsel epistemoloji mümkün mü* makalesine atıfla şu anlattığımız şeylerin arka planı ve “onlar neyi öneriyor”dan bahsedeceğiz. Yanlış hatırlamıyorsam *Society and Space*’te sadece bu makaleye hücum etmek için özel bir sayı çıktı. Kendilerinin de tahmin ettiği sebeplerle özellikle postkolonyal cenahtan çok ağır eleştiriler aldı Brenner ve Schmid. Benim için önemli bir makale, bence ilerisi için de araştırma gündemini ayakta tutabilmek açısından önemli. Çünkü söylediği şeyler hâlâ iş yapabilen, hâlâ bazı kavramları operasjonalize edebilen, o kavramlar üzerinde sosyolojinin klasik alet edevatıyla hareket etmesini sağlayabilecek imkânlar sağlıyor, olası yollar açıyorlar.

Brenner ve Schmid şununla başlıyor, üç tane makro-trend gözlemleyelim diyorlar. Birincisi, klasik hiyerarşiler artık ortadan kalkıyor ve yeni mekânsal eşitsizlikler coğrafyası ortaya çıkıyor, bir, iki, üçüncü dünyalar zaten artık geçerli değil; ama bir ve üçüncü dünya buna Manuel Castells 2000’lerin başında bir de dördüncü dünyayı eklemişti Afrika özelinde, ne kadar katılırsız bilmiyorum ya da Kuzey-Güney. Şimdi görüyoruz bu COVID-19, kriz anında çok daha olası açık ve net bir şekilde önümüze atmış durumda. ABD’de virüsten en ağır etkilenen New York şehri, New York şehrinde de şehirden kaçamayan alt gelir grupları dezavantajlı kesimler, siyahlar...

Abdulkadir Öncel: Ölüm oranında özellikle çok dramatik bir fark var. Özellikle siyahiler açısından.

Sinan Tankut Gülhan: Kesinlikle. Neredeyse üç katı kadar bir fark var; çok ağır yaşıyorlar ve Amerika açısından bu beklenebilir bir şey, ama öte yandan da 21. yüzyılda kabul edilebilir bir şey değil. Ve aynı şeyi, onun hakkında daha ayrıntılı okumadım ama, Büyük Britanya’da, Londra’da da görebileceğimizi bekliyorum. Türkiye’de böylesi araştırmalar yapabilir miyiz? Ümit ederim ki yaparız, yapanlar çıkar aramızdan ve bunun kimi nasıl etkilediğini ortaya çıkarabiliriz.

İkinci makro-trend, farklılaşmış bir şehir matrisi. Az önce söylediğim şey, Londra'nın belirli bir finans-sermaye kesiminde, iş hizmetleri kesiminde yaşayan Manhattan'a daha yakın yani Londra'nın hinterlandına gitmeden belirli mahallelerine hemen hemen hiç girmeyen, hinterlandın konumları çok daha değişiyor. Gaziantep için örnek verecek olursak işte İbrahimli'de yaşayan şehir merkezindeki çarşıya hemen hemen hiç inmiyor. Buna bir de şunları ekleyebiliriz; doğal kaynakların işlenmesi, eski kırsal alanların kentsel genişlemeye maruz kalması, bunu Türkiye'de en bariz gördüğümüz mesela bir zamanlar su kaynakları ile ilgili protestolar vardı ama aslında en açık bir şekilde gördüğümüz şey de turistikleşme. Batı Anadolu sahillerinin turistik bir hinterlanda, İstanbul'un, sonra da İzmir'in ve Ankara'nın hinterlandı haline dönüşmesi.

Üçüncü makro-trend ise kapitalist kentleşme süreçlerinin düzenlemelerinin, regülasyon coğrafyalarının değişmesi. Bunu en rahat nereden tanıyabiliriz? Yunanistan'ın mesela kriz döneminden 2009'dan beri başvurduğu 'ev alana vatandaşlık bedava' veya oturma izni bedava. Türkiye de 2018'den beri aynı yöntemi deniyor. Vatandaşlık da böyle bir regülasyon ve finans akışlarına, gayrimenkul sektörüne tahvil etmek ilk defa denenmiş bir mesele. Şunun da altını çizeyim, yani Brenner ve Schmid'in söylediklerine ilave olarak, 1950'ler-1960'larda, organize kapitalizm dediğimiz dönemde, gayrimenkul ciddi bir yatırım aracı değildi. Dün akşam baktım örneklerine, yani üç yıllık birikimle ortalama bir Amerikalı işçi bir ev alabiliyordu. Bu yavaş yavaş açılıyor, 1980 ile 1990 arasında ortalama evin değeri iki katı artıyor, 1990'dan 2000'e gene iki katı artıyor. Yani 1980'lerin başında 50 bin dolara alabileceğiniz ev, 2000 yılında aşağı yukarı 200 bin dolar oluyor ortalama ev fiyatı. Aynı şeyi Türkiye için de söyleyebiliriz. Tabii çok klasik bir örnek vereyim, bizim de burada çalışma alanlarımızda yeni konut bölgeleri, Ankara'nın Batıkent'ini düşünün; Gaziantep'te Karataş vardır; İstanbul'da çok daha geniştir bu coğrafya Anadolu yakasında Merdivenköy, Ataşehir, bir zamanlar Kozyatağı, Avrupa yakasında 1990'ların sonu 2000'lerin başında Beylikdüzü; bunların hepsi emeklilerin emekli ikramiyeleriyle, en azından evin tamamını ya da evin peşinatının çok ciddi bir kısmını ödeyip alabildikleri yerlerdi. Şu anda böyle bir imkân yok, öyle bir olasılık yok. Bu da, bahsettiğimiz regülasyon coğrafyasının bir parçası.

Bunun öbür yüzü de, şu hep söylüyoruz akademin içerisinde biz sürekli bahsettiğimiz meseleydi 2000lerin başından beri, neoliberalizm tehlikelidir, eşitsizlik yaratmıştır. Ama niye küresel çapta ciddi bir karşı çıkış, başkaldırı, ortaya çıkmıyordu? Çıkamamasının en önemli sebeplerinden bir tanesi de, işte bu orta sınıfın en önemli zenginlik, servet kaynağı olan konutun, Türkiye de dahil olmak üzere 1980'lerden bu yana sürekli nominal değer kazanması, gerçek değer kazanması biraz daha şüpheli bir şey. Bu parantezi kapayalım burada.

Peki, buna kent çalışmaları nasıl yaklaştı? Bir kısmını ben Bourdieu üzerine yazdığım yakınlarda İdealKent'te yayınlanan makalede anlatmaya çalıştım, Bourdieu'nün ne kadar önem taşıdığını artık. Kent çalışmaları, özellikle bu küresel kent, dünya kenti kavramlarıyla kendine yeni bir nesne bulmuş gibi, neredeyse bir oyuncak bulmuş gibi sevinçliydi. Ve çok ciddi bir kısmı bu 90'ların 2000'lerin işte bu *identity* politikası üzerine, kimlik politikası üzerine, bir nevi kültürelcilik üzerine inşa ediliyor. Ama Türkiye'yi hatırlayın, Türkiye'de daha somut örneklerine bakacak olursak, benim de aklımda olan bir proje bu, 1990'ların sonundan başlayıp günümüze kadar diyelim bir, söylem analizi, bir içerik analizi, kent nasıl değerlendiriliyor. 90'ların ortasından itibaren bir kentli fikri ortaya çıktı. İşte bu kentli sokağa tükürmez, çok saygılıdır, çok düzgün giyinir, Beyoğlu'na takım elbiselerini giyer çıkar, gibi farklı phonemeleri olan, farklı biçimleri olan bir kentli furçası, metaforu ortaya çıktı. Ve kentle alakası olmayan, kentle gerçekten ilintisi olmayan bir kent söylemini kurduk biz.

Brenner ve Schmid'in itirazı bu açıdan da önemli. Yani şehir dediğimiz böyle İstanbul'dan başlayan, öyle tanımlanabilir bir şey değil. İstanbul ne kadar İstanbul'da ise o kadar da aşağı yukarı Şanlıurfa'da. Brenner ve Schmid şunu öneriyor: kentsel hayatın kategorilerini, yöntemlerini almayalım. Bu önerinin çok da bir anlamı yok yani bunları herhalde anlamamız gerekiyor, bunları anlamadan zaten kent çalışamayız da söyledikleri şey şu açıdan önemli, bizim Türkiye'deki deneyimlerimiz açısından da anlamlı. Kentsel olanın şehirle ilişkisi kalmaz ise ne yapmamız gerek? Esasında bizim sürekli anlattığımız şehirli karakteri veya Fatih Harbiye- Peyami Safa'dan fırlayan bu karakterler bizim sosyal bilimci olarak çalıştığımız kentlinin arasında aslında bir ilişki yok. Sen bir taraftan kültürel bir gerçeklik üzerine işte İstanbul beyefendisi diye, işte beyaz yakalı diye bilimi anlamaya çalışıyorsun ama bu anlamaya çalıştığın tip zaten kentsel dediğin şey değil. Zaten kentsel dediğin şey, kentsel ideolojinin ötesine geçmeyi gerektiriyor ve bütün bu süslemeler yani kentsel şöyledir, kentli böyledir, kentli böyle yapmaz, kentlilik böyle harikadır, ah eski kentliler kalmadı demek kentsel ideolojinin kendini yeniden üretmesi ve kent dediğimiz şeyin en bilindik yanı ile somut koşullarının değerlendirmesini yapmamızdan bizi alıkoymasındır.

Peki, bu kent çağı, Türkiye'de de bir ara bu çok yaygındı konferansları vs. ne içeriyor? Birincisi kentin zaferi; her yerde büyük, önemli, küreselleşmeye yüz tutmuş kentler var. Bu dört noktayı bir de COVID-19 ile değerlendirelim. COVID-19'un çıkması ile kentlerin bir zaferinin söz konusu olmadığını, tam tersine küreselleşen dünyada kentlerin bir ateş topu haline dönüştüğünü görüyoruz.

İkinci, tekno-bilimsel şehircilik. Benim de üzerine yazdığım, çizdiğim, okuduğum meselelerden birisiydi bu akıllı şehirler. Yeni bir eleştirisi de doğuyor buradan çok önemli bir şey, akıllı şehir nedir? Aslında herkesin en doğal hakkı olması gereken veriye erişim, bir ideolojik söylem silsilesi etrafına sarılıyor. Bir kısmı bununla ilgili, mesela otobüsün geldiğini görebiliyor muyum? Bu şehrin akıllı olduğunu göstermiyor ki, sadece senin akıllı bir telefon taşıdığını gösteriyor. Tekno-bilimselciliğe vurursanız şehirciliği, işin içinden çıkamazsınız, daha doğrusu çıkamazsınız değil temel sorunları göz ardı edersiniz.

Üçüncüsü, kentsel sürdürülebilirlik, ki bu başka bir Aşıl topuğunu içinde barındırıyor. Çünkü kent dediğimiz yer en nihayetinde, en başından beri sürdürülebilirliğe zıt bir yer. Zaten kentleri yapmamızın sebebi, insanlık olarak kentleri inşa etmemizin sebebi, o sürdürülebilirliğin sınırlarını sürekli zorlamak.

Dördüncüsü de megakent tartışmaları, burada da şöyle bir şaşkınlıkla, bir hevesle başlayan bir tartışma serisi bu, ne kadar büyük, bu mega-kentte nasıl yaşayabiliriz. Ben ilk okumaya başladığımda İstanbul 7-8 milyonluk bir nüfusa sahipti, şimdi 16 milyonluk bir nüfusa sahip. Sorunlarının evsafı değişmemiş durumda, hâlâ sınıfsal sorunları devam ediyor, öte yandan, yolların ikiye böldüğü, hatta bana sorarsanız, üçe böldüğü şehrin birbiriyle temasları devam ediyor. Bunun 8 milyonunda mı megakentti veya ne zaman megakent oldu? Ve böyle giderse Türkiye’de artık sadece İstanbul’u konuşmamız gerekir. Yani İstanbul 16 milyonla bir megakent ama Gaziantep de çok ciddi bir metropol ve metropoliten sorunlara sahip.

Burada çok ciddi bir müdahale var, 2006 yılında Jennifer Robinson’ın *Ordinary Cities* kitabı çıkıyor. Sıradan şehirler; siz sürekli bu megakentlerden bahsediyorsunuz, dünya şehirlerinden bahsediyorsunuz, ama bir de sıradan şehirler var, sıradan şehirleri nasıl çalışabiliriz? Eleştirel teori çok etkileniyor bundan, ama devamı gelmiyor maalesef.

Bir diğer sorun da şu, Brenner da, Schmid de, ben de şu anda yani her zaman için tekrar geri döndüğümüz nokta post-kolonyal teori ile nasıl anlaşacağız? Anlaşılmıyor, olmuyor. İmkânsız bir aşk yani post-kolonyal teorisinin bizimle yaşadığı ya da bizim onunla yaşadığımız. Yani tezlere geri döndüğümüz zaman bu işi sürdüremiyoruz.

Nedir Brenner ve Schmid’in tezleri; birinci tez, bence bu çok önemli, tartışma su götürür burada, kent ve kentleşmenin kuramsal kategoriler olduğu, ampirik nesneler olmadığı. Bu ne açıdan önemli, şu açıdan önemli, kenti siz kristalize olmuş bir yer olarak göremezsiniz. Az önce söyledime geri dönerseniz,

yani İstanbul'un çok önemli bir göçmen nüfusu var, bu göçmen nüfus sürekli hareket halinde, İstanbul'da sadece İstanbullu çalışamazsınız. Aynı şekilde sadece Gaziantep'te Gaziantep'li çalışamazsınız, Gaziantep'i anlamak için Besni'yi, Kilis'i vesaire yerleri anlamanız lazım. Kentsellik bunun doğrudan uzantısı olarak, kentsellik bir süreçtir. Evrensel, beynelmilel bir biçim değil, yerleşim biçimi hiç değil ve sınırlanabilir bir birim değil. Yani Türkiye'de neydi yakın zamana kadar 10 bin nüfusun üzerine işte kentli diyebilirdik. Bu ülkeden ülkeye değişiyor, yanlış hatırlamıyorsa Hindistan'da 20 bin. Şimdi şehirleri düşünün mesele 10 bin nüfusun altına düşen yerleri. Mesela, Alaçatı'nın yaz nüfusuyla kış nüfusunu kıyaslayın, Bodrum'un kış nüfusu ile yaz nüfusunu kıyaslayın, yani bunlar kentsel birimler değil mi? Kentsel birimler ya da işte Karadeniz'in köylerini düşünün.

Üçüncü tezleri, kentleşmenin üç ayrı momentte hareket ettiği. Yoğunlaşmış kentleşme, genişletilmiş kentleşme ve farklılaşmış kentleşme diyorlar. Ve üçüncü tezle bağlantılı olarak kentleşmenin çok boyutlu olduğunu iddia ediyorlar. Neymiş bu üç moment? Yoğunlaşmış kentleşmede nüfusun, üretim araçlarının, altyapının ve yatırımın yoğunlaştığını görüyoruz. Yoğunlaşmanın yoğunlaşması dediğimiz şey bu, Henri Lefebvre'in açıkladığı. Genişletilmiş kentleşme, yerlerin sürekli hareket halinde olması ve işte az önce söylediğimiz mesela İstanbul'un bir kısmının Bodrum'da yaşıyor olması. Teritoryanın artık o kadar net çizilememesi, yani nerede başlıyor, nerede bitiyor ve en nihayetinde bütün gezegen çapında bu hatların, kentsel dokunun genişletilmesi, kaplaması ve kalınlaşması ya da incilmesi diye tabir edebileceğimiz durum. Üçüncü momentte farklılaşmış kentleşme, bu bizim David Harvey'den tanıdığımız yaratıcı yıkıma tekabül ediyor ve Henri Lefebvre'den az önce bahsettiğimiz çökme ve patlama momentlerine, işte sosyal genişlemenin bunlar üzerinde hareketi ortaya çıkmış durumda.

Brenner ve Schmid, üç momentten bahsediyorlar: yoğunlaşmış kentleşme, genişletilmiş kentleşme ve farklılaşmış kentleşme. Ve farklılaşmış kentleşmenin aslında isim babası olarak David Harvey'i görebiliriz demiştik. Bunların vardığı son nokta son üç tezleri de bizi harekete çağıran, kurucu tezler; 5'inci, 6'ıncı ve 7'inci tezleri. Birincisi en başından beri tartıştığımız mesele kentleşme dediğimiz şey gezegenseldir, sadece a kentini b kentini etkileyen bir şey değil, beynelmilel içinde bulunduğumuz bir süreçtir. Altıncı tezleri, kentsel eşitsizlik farklı izlekler takip ediyor, yani herkesin deneyimlediği eşitsizlik aynı şekilde ortaya çıkmıyor. Farklılaşmış kentleşme hikâyesi, Amerika Birleşik Devletleri'nde siyahların sağlık sistemine dâhil olamamasından, Türkiye'de fabrika işçilerinin COVID-19 sürecinde çalışmaya devam etmesi gibi bir sürü farklı izleklerde kendini gösteriyor. Ya da güvencesiz emeğin ABD'de bütün emeğin

neredeyse dörtte birini oluşturduğunu görüyoruz, 35 milyona yakın insan işten atıldı son bir buçuk ay içinde.

Yedinci tez en önemlisi, kentsel olanın kolektif bir proje olduğu yani tekil bir kuruma, tekil bir aktöre hitap etmeyeceği yönünde bir tez. Şimdi ben son tezlerden yola çıkarak spekülasyonla ile bitirmek istiyorum bu konuşmayı. Acaba bu içinde bulunduğumuz durum, olağanüstü hâl durumu genelleşebilir mi ve varlığını süreklileştirebilir mi? Yani kentlerde yaşamaya devam edip de birbirimizden böyle uzak yaşamayı sürdürebilir miyiz? Şöyle düşünelim, bundan 25-30 sene önce olsaydı aynı şey, nasıl tecrübe edecektik? Nasıl deneyimleyecektik? Şu biraz abartıydı, ölen ölsün kalan sağlar bizimdir bazı yerlerde olabilir de her yerde deneyimleyebileceğimiz bir şey değil bu. Ama şu mecra bile, Zoom üzerinden ders yapabilme kabiliyeti bile aslında varlığını, kentleşmenin artık gezegensel değil farklı mecraları da etkileyen bir hal aldığı anlamına gelir. Yani buna girebilmek de sonuçta bazı eşiklerden geçmemizi gerektirir. Evde, bulunduğunuz yerde internet bağlantınızın olması ya da işte cep telefonu, bilgisayar vs. bunlara erişiminizin olması gerekir.

Hep şunu söylüyoruz, ki son derece vakayı adiyeden oldu bu, artık asla hiçbir şey eskisi gibi olmayacak, beni de endişelendiren mesele bu. Geçen günlerde Kanada başbakanı telaffuz etmiş, Donald Trump tam tersini söylemeye çalışıyor, her şey eskisi gibi olacak diyor ama muhtemelen kendisi de buna inanmıyor. Acaba her şey eskisi gibi olmadığında ne olur? Batı toplumlarında mukayese edebileceğiniz yegâne şey, 11 Eylül ile başlayan süreçti. 11 Eylül'den önce neydi? Elinizi kolunuzu sallaya sallaya uçağa binebiliyorsunuz, ondan sonra bin tane aramadan geçiyorsunuz. Öbürü de Batı toplumlarında özellikle çok geniş bir gözetim toplumunun kurulmuş, icat edilmiş olması. Yazdığımız şeyler NSA tarafından okunuyor artık. Herkes bir şekilde takip ediliyor, zaten artık farklı mekanizmalar aracılığıyla, Facebook üzerinden olsun, Twitter'da olsun, anbean takip edildiğimizi biliyoruz, bu da farklı bir eşik yaratmış oluyor bize. Tabii en son 2016-17 sürecinde IŞİD'in Batı şehirlerinde katliamları neticesinde ortaya çıkan, bir yanı İslamafobiye ulaşan, bir yanı da gene kontrol toplumu - gözetim toplumunun yaygınlaştırılmasında kendini bulan bir yönü var, ama salgının nasıl bir toplum kurabileceğini daha düşünebilmiş değiliz. Beni biraz daha fazla ilgilendiren şey gerçekten nasıl bir toplumsal deneyim, nasıl bir kent bizi bekliyor? Şununla kıyaslayabiliriz: 1960'larda beyazlar - beyaz orta sınıflar- Amerika Birleşik Devletleri'nde şehirleri terk edip banliyölere geçmeye ve işte Keil'in banliyöleşme dediği - gezegensel banliyöleşme dediği- süreci yaşadı. Acaba buna benzer bir şeyi bir defa daha yaşayabilir miyiz? Yani insanlar şehir merkezini terk edip yeni banliyölere çekilebilir, şehir merkezini tabii işçi sınıflarına, dezavantajlı kesimlere terk edip kentsel

çepere çekilebilirler mi? Yapabilirler mi? Bence son derece olası iddia bu. Bunun hakkında düşünmemiz, kafamızın bir yerinde bir araştırma gündemi olarak bulundurmamız gerekiyor. Bir diğeri ise.

Hilal Sevlü: Hocam pardon, riskin şiddeti ile de ilgili aslında riskin şiddeti bunu nasıl düşündürecek aslında. Şu anda çünkü ileriye dönük tahminler yapamıyoruz ama günümüz için konuşabiliriz. Mesela biraz önce sordunuz ya, bu durum genelleştirilebilir mi? Varlığını süreklileştirebilir mi? Bu soruyu soran kim? Üst-orta sınıf birey aslında bu soruları soruyor. Biraz önce de Amerika'da da verdiğiniz örnek işte. Daha çok ölenler kimler? Siyahîler. Ya da daha çok Gaziantep'ten konuşayım. İbrahimli dediniz. Daha çok kapatılma, insanların içeride olduğu evlere çekildiği yerler nereler? İşte daha çok üst orta sınıfın yaşadığı yerler. Bugün Düztepe'ye baktığımızda kadınlar hâlâ kapısının önünde diğer kadınlarla muhabbet ediyor. Yani aslında riskin şiddeti de bizi sanırım bu soruları daha geniş çapta bakmamıza sebep olacak diye düşünüyorum.

Sinan Tankut Gülhan: Tabii, kesinlikle, ama işte burada ikili bir durum var. Sosyal bilimciler olarak biz de kendi sınıfsal çerçevemizden ayrılamıyoruz. Doğa bilimciler de ayrılamıyor. Ama sosyoloğun bir gündemi de olması gerekiyor. Bu gündem, şu anda saha araştırması yapabilme gündemi değil. Bizim de bekleyen saha araştırmalarımız var. Herkes dışarı çıkmak istiyor, görüşmek istiyor şimdi mesela beni çok ilgilendiren enteresan bir soru da, Hilal seni de ilgilendirdiğine eminim. Zoom üzerinden derinlemesine mülakat yapılabilir mi? Acaba böyle bir şey yapmak zorunda kalacak mıyız?

Vefa Saygın Öğütle: Dün paylaştım mesela. Ali Çarkoğlu, yeni şey tamamladılar. Gördün mü sahayı mesela? Telefon vs. ile bin küsur kişiyle görüşmüşler. Bundan sonra saha araştırması nasıl olacak düşünmek gerekiyor diyor. Bunları düşünmek gerekiyor evet.

Sinan Tankut Gülhan: Acaba bundan sonra böyle mi yapacağız? Bir diğeri biraz daha üst spekülasyonda artık Henri Lefebvre'in çökme patlama meselesine gittiğimiz zaman, lokantasız yaşayabilir miyiz? Yaşıyoruz, yani üst-orta sınıflar yaşıyor gibi gözüküyor. Burada devreye ne giriyor? Mesela Amazon. Geçenlerde arkadaşlarla konuşuyoruz keşke o kitapları almasaydık amazon'dan diye. Trilyon dolara doğru giden bir servete sahip Jeff Bezos olması lazım. Veya işte Türkiye'de sair internet üzerinden satış yapan şirketler. Bunun neresi kentseldir? Neyi kentseldir derken bütün kullandıkları altyapı aslında kentsel altyapı. Ve en önemlisi şehirlerarasında da mesela hiç beklemiyordum kapı çaldı kargodan bir şey sipariş etmiştim. Bugün normalde sokağa çıkma yasağı var ama lojistik şirketleri çalışıyor. Lojistik de kentsel bir şey. Bunun için de-

poya ihtiyacınız var, işgücüne ihtiyacınız var, emeğe ihtiyacınız var, kamyonu ihtiyacınız var vs. Yoğunluğa ihtiyacınız var. Yoğunluğumuz bu kadar fazla olmasaydı, kentsel olmasaydık, çok daha yaygın bir yerde yaşıyor olsaydık, lojistiğin de bu şekilde hareket edebilmesi mümkün olmayacaktı. A köyünde yaşıyor olsaydık bu kadar kısa zamanda değil, çok daha uzun zaman alacaktı. Acaba geriye dönüş olmadan yaşayabilecek miyiz? Tabii ki bu benimkisi tamamıyla spekülâtif bir soru. Kentseli farklı bir şekilde farklı bir düzlemde Zoom üzerinden, Facebook üzerinden, evlerde yalıtılmışlık üzerinden tanımlayabilir miyiz? Bir yandan da bunu söylerken benim öznel olarak da canım yanıyor. Flaneur'süz bir kent mümkün olabilir mi? Benjamin üzerinden konuşmuşuzdur.

Hilal Sevlü: Çılgınca.

Sinan Tankut Gülhan: Kenti şunun üzerinden konuşmuşuzdur, müzeler mesele sanal gezi tertip ediyorlar. Sanal müzeyle gerçek deneyim birbiriyle örtüşebilir mi? Ne kadar örtüşebilir? Belli ki örtüşebiliyor artık. Şunu görüyoruz yani bir yakınsaması var örtüşmesine. Ya da eve söylediğiniz yemekle, lokantada yediğiniz yemek örtüşebilir mi? Bu, tabii öbür taraftan çok büyük ciddi bir sorunu beraberinde taşıyor. Geniş emekçi kesimler ne olacak? Şunu görebilmemiz mümkün olur mu mesela? Biliyoruz, üretkenlik çok had safhada artık. Gerçekten yatırımı yaptıktan sonra, sabit sermayeye ciddi yatırımlar yapabildikten sonra robotlaşmış fabrikalarda nispeten az emekle üretim yapmaya devam edebilirsiniz. Bunu Türkiye'de görebilir miyiz? Ya da şöyle bir şey paternalist-ataerkil kapitalizme geçiş görebilir miyiz? Yani kısıtlı lojmanlarda yaşayan işçilerin, sadece lojmanla emek süreçlerinin gerçekleştiği fabrika arasında gidip geldiği bir yer olabilir mi? Buna şahit olduk, çünkü başka bir olasılık yok. Aşının bulunabileceği bile son derece spekülâtif bir şey. Yani gerçekten bulunacak mı? Bulunan aş bir işe yarayacak mı? Yani yüzde üç, yüzde beş civarında seyrettikçe ölüm oranları bu hâlâ gündemde olan bir şey.

Ve bu mesele şunu kaldırabilir mi? Kentlerin bu kadar ayrıcalıklı, kentsel ideoloji meselesinin bu kadar önde olduğu 1970'lerde insanlar şunu söylüyordu. Zoom gibi alet edevat ortaya çıkacak ve çıktığı zaman da şehirde yaşamının hiçbir önemi kalmayacak. Ama arada geçen kırk sene bize tam tersini gösterdi ve şehirde yaşamak daha önemli bir hal aldı. Yani hiç kimse ben Manhattan'ı bırakayım da işte benim doktorayı yaptığım Binghamton'da yaşayım demedi. Nasıl olsa internet var ben evden çalışayım demedi. Mesela evden çalışanlar da evden çalışmaya devam etmek istiyorlar mı? Belli ki istemiyorlar. Ve toplumsal cinsiyetle ilgili çok önemli safhaları, vecheleri var. Bir seri problem bizi bekliyor. Ben bu problemler hakkında son derece kötümserim. Bundan çok bahsetmedim.

Kentsel olanın kolektif proje olduğuna dönecek olursak, o kötümserliği bir kenara bırakıp; tekrar mesela şundan bahsetmemiz gerekiyor. Çok ciddi bir sorun, kira sorunu. Türkiye'nin 2010'dan bu yana başaramadığı hemen hemen en önemli mesele, kiracıların sayısının konut sayısı artıyor olmasına rağmen kiracıların oranının sürekli artıyor olması. Yani yeni nesle biz konut/barınma şansı veremiyoruz. Bu durum şu anda çok daha akut bir vaziyet almış durumda. Sadece barınma meselesi değil, bütün lokantaların, dükkânların kiralari. Hâlâ bile biz küçük esnafın çok yoğun olduğu bir toplumuz; diğer toplumsal örneklerle kıyasladığımız zaman. Bir seri kafamda spekülâtif soru var ama bugünlük bu kadar diyeyim ben kendi konuşmamı bitireyim ve konuşmayı sizden gelecek sorulara açayım Vefa uygun görürse.

Vefa Saygın Ögütile: Tamam arkadaşlar. Sinan Hoca yine her zamanki gibi dolu dolu bir sunumda bulundu. Sorularınız varsa kendisine buyurun sorun.

Merve Gizem Uğur: Benim bir sorum var. Merhaba hocam, sunum için teşekkür ederiz.

Sinan Tankut Gülhan: Rica ederim, ne demek.

Merve Gizem Uğur: Şimdi Lefebvre üzerinden bir soru soracağım. Lokantasız yaşayabilir miyiz dedik? Sanırım Türkçe çeviride [*Kentsel Devrim*'de] 22. sayfada sokağı bir buluşma mekânı olarak tanımlıyordu. Lokantaları vesaireyi de sokağı canlandıran lokasyonlar olarak söylüyor. Fakat hemen yan sayfasında da 23'de de sokağın ortadan kalktığı her durum suç gibi olaylara sebep olur diyor. Ama aslında şehrin ortaya çıkışını da sokağa bağlıyor. Şimdi biz aslına bakarsanız şu anda Zoom üzerinden telegörüşme yapıyoruz. İmajlarımız Zoom üzerinden ışık zamanda paylaşıyor ama mekânda paylaşılmıyor. Yani mekânımız yok. Ya da mekânımız zaman içinde olana kısıtlı kalmış vaziyette. Benim sorum şu: Bu koşullar altında regülasyon coğrafyalarının değişmesi dedik Brenner ile. Regülasyon coğrafyalarından çok regülasyonun alanı mı değişecek acaba? Mekândan zamana kayabilir mi? Çünkü mekânı kuran sokağın kullanılmadığı bir deneyim yaşıyoruz.

Sinan Tankut Gülhan: Güzel soru. Bir sonraki sayfada zaten sen de bahsettin Lefebvre sokağın hayatından bahsederken hem sokaktan, hem de anıtlardan bahseder. Benim de ilk okuduğumda en çok ilgimi çeken, en hoşlandığım bölümler onlar. Aslında diyalektik konuşuyor. Yani önce sokağın tarafında konuşuyor, sonra sokağa karşı konuşuyor. Aynı şeyi önce anıt için söyleyecek, sonra anıta karşı konuşacak. Yani anıt etrafında bir sembolik düzen kurar, ama öte taraftan da her anıt baskıcıdır. Sokak için de aynı şekilde. Sokak bir yandan neyi kurmuş oluyor? İşte dükkânlar, restoran hayatı, sokak hayatı.

Gözlenebilmek, karşılıklı olabilmek. Ama öte taraftan da sokak gene bir baskıcılık içeriyor, çünkü herkesin gözü sizin üzerinizde. Küçük esnaf, mahalle hikâyesi, sokakla olan mesele. Şimdi, onu daha sonra kritik alanla aşacak Lefebvre. Yani kritik alanda, bunların hepsinin aşkın bir noktaya gittiğini iddia edecek. *Mekânın Üretimi*'nde bunu üçüncü mekân olarak tarif edecek ve buradaki diyalektiği, triyalektiğe çevirecek. O biraz uzun bir tartışma; ama burada sokağın tarafında olmasını sağlayan şey Jane Jacobs'un teorileri. Yani dükkân olacak, sokaklar güzelleşecek.

Öte yandan şöyle bir durum var, acaba biz burada mekânsallık yaratmamış bir durumda mıyız? Zamanın olduğu her yerde bir mekân var. Bu mekânsallığın birkaç boyutu var. İşte ben burada çalışma odasında 35 derecedeyim, sizler odalarınızda, Tolga kitapları yaymış arkasına falan, ondan sonra Halil de Zoom arka planını kullanıyor galiba gördüğüm kadarıyla.

Vefa Saygın Ögütler: Şey gibi parlıyor oradan, nurlu görünüyor.

Sinan Tankut Gülhan: Evet, beyaz bir parlama var. İşte benim arka planımda çocukları görüyorsunuz. Ama öte yandan da bunun kendi mekânsallığı yeniden kendini üretmeye devam ediyor. Haklısın, kentsel kuramın çok cevap verebildiği çok da uğraşabildiği bir şey olmadı bu. İşte sanal ortamlar, bu yeni mecrâ nasıl kendini gösterir? Sosyal bilimlerde uzun zamandır, bana şey okumaktan fenalık geldi, her sosyal mecrâdan bahsedenin, Marshall McLuhan, Jean Baudrillard demesinden gına geldi artık. Bunların ötesine geçmek gerekiyor. Bunun da bir mekânsallığı, gerçekliği, yeniden üretimi var. Ne olacak? Vefa bunları derleyip toplayıp Youtube'a koyacak, insanlar izleyecek, yorumlar yapacak. Kendine ait bir hayata sahip olmaya başlayacak. Bu da zamansal-mekânsal bir şey. Ya da işte siz buradan şey yapacaksınız, ben bunu çok daha güzel yaparım, kendi Youtube kanalımı açayım diyeerseniz. İşte Youtube fenomenlerinin ortaya çıkması. Youtube'un da bir mekânsallığı var ama bu mekânsallık çok da gözlerimizle görebildiğimiz, elle tutulabilir bir mekânsallık değil.

Bahsediyordum, Türkiye'de çok ciddi sıkıntılar yaşandığını biliyorum, duyuyordum. Şunu yapabilmek çok ciddi bir altyapı gerektiriyor. Burada, on üç kişi aynı anda görüntülü olarak bağlanıyor, PowerPoint falan paylaşıyoruz. Bir yandan Türkiye'nin avantajı belli ki hepimizin yeterince bant genişliği var, bağlanabiliyoruz. Ama öte yandan bunların durduğu sunucular var ve o sunucular gözümüzün önünde değil. Muhtemelen Amazon altyapısını kullanıyordur Zoom. Amazon'un Amerika Birleşik Devletleri'ndeki server çiftliklerinde. Bunun hakkında yeni yeni yazmaya başlayan kentsel coğrafyacılar var. Aynı şekilde Facebook da gerçekten var olan bir yer aslında. Bir serverda du-

ruyor. Bir sunucuda duruyor. Ama o kadar hızlı çalışıyor ki, bize sanki hiç orada durmuyormuş gibi geliyor. Ne zaman durduğunu hissediyoruz biz? Üniversitelerin web siteleri yavaş çalışıyor, kısıtlı imkânlar var, kısıtlı sunucu kaynağı var. Kayıt zamanı anlıyorsunuz Facebook'un ne kadar değerli bir şey olduğunu. Hocam ben dersinize kayıt olamıyorum dediğinizde fark ediyorsunuz. Bu da gerçek bir mekân, iki gerçekliği var: birincisi bizim böyle bir arada bulunmamız. İkincisi de Amazon'un server/sunucu çiftliklerinde bulunması.

Aynı şekilde Yemeksepeti'nin Türkiye'de var olması. Üzerinde araştırma yapmayı da düşünüyorum başka şeylerden fırsat kalırsa. Türkiye'nin neredeyse yegâne başarılı bilişim sektörü girişimi, yeni sektörler içinde gelişmiş tek örneği. Yemeksepeti'nin başarısını düşününce lokantasız yaşayabilirmişiz gibi geliyor. Yani o kadar başarılı bir örnek ki, bütün Amerika Birleşik Devletleri feyz alıp scooter ile yemek götüren insanlarla dolu. Şöyle düşünün, Türkiye'de çok daha düşük dışarıda yeme oranı. Amerika Birleşik Devletleri'nde hemen hemen üç haneden ikisi yemeklerini dışarıda yiyor diye hatırlıyorum son baktığım rakamlarda. Bilmiyorum cevap olabildi mi Gizem soruna?

Merve Gizem: Oldu hocam, teşekkür ederim.

Sinan Tankut Gülhan: Rica ederim, ben teşekkür ederim.

Vefa Saygın Ögütte: Başka soru var mı arkadaşlar?

Abdulkadir Öncel: Sorudan ziyade birkaç şey söylemek istiyorum hocam, yani hoca spekülasyon falan demişti haklı olarak, çünkü çok az şey biliyoruz bu konuda, COVID-19 ile ilgili. Özellikle işte şehirlerin nasıl bir hal alacağı ile ilgili genel bir durumumuz. Bu aslında hastalığın nereye gideceği, bizi nereye götüreceği ve nasıl seyredeceği ile alakalı. Çünkü asemptomatik vakaların çok fazla olduğu söyleniyor. Diğer taraftan biz şu an hastalığı geçirdik mi geçir-medik mi bilmiyoruz. Mesela ben Ocak ayında üç hafta süren bir grip olmuş-tum. Dört tane falan serum aldım. Olabilir diyorlar. Bilmiyorum da yani, hâlâ korkuyorum.

Bu durumda işte hocanın söylediği bir şey vardı, Amerika'daki siyahîlerle aradaki dramatik fark meselesi. Aradaki fark nasıl çalışılabilir gibi bir şey söylemişti. 11 Mayıs'ta AVM'ler ve berberler açıldı. Bununla ilgili bir haber vardı. İstanbul'un çok az vaka gösteren daha lüks semtlerinde berberlere çok kimse gitmemiş de vakaların çok daha fazla olduğu ekonomik olarak düşük sınıftaki insanların berberlere hücum ettiği ile ilgili. Aslında haberin arka planı, cahiller gidiyor akıllı olanlar gitmiyor gibi bir mesaj veriyor orada ama diğer taraftan bakılmayan taraf şu: Lüks semtlerde oturanların yüzde kaç işe gidiyor ya da gitmek zorunda? Orada kaç kişi yaşıyor, o ilçede? Bir berbere kaç kişi gitmek

zorunda, kaç kişi düşüyor o berbere gibi düşünülmeden yapılmış bir haberdir. Baktığımız zaman işin kentsel çok başka bir boyutu var İstanbul bakımından. Şu an bildiğim kadarıyla otuz altı bin açık vakamız var. Kaçı İstanbul'dadır? Altı bin kişi diğer şehirlere yayılmış olabilir. Aradaki yoğunluk kentsel durumda bize bir fark gösteriyor gibi geliyor bana. Diğer taraftan ufak bir şey söyleyip tamamlayayım. Siz Kanada başbakanının yeni bir normale geçiş sürecinden bahsettiğini söylemişsiniz. Trump da tam tersi sürekli normale döneceğiz, gevşetin kuralları diyor. Bu da şey demek bir tarafta, aşı bulunsa da bulunmasa da geçeceğiz demek. Bir de şöyle bir söylemi vardı daha önce de söylemişti Birleşmiş Milletler konuşmasında: küreselleşmenin sonuna geldik dedi. Aslında onun küreselleşmeden anladığı zannediyorum bizimki gibi değil, çünkü Amerikan mallarının her yere gidişi ile ilgili bir küreselleşmenin sonu değil ama diğer taraftan göçmenlerin Amerika'ya gidişiyle ilgili son. Yani öyle bir küreselleşme anlayışı var bence Trump'ın. Söylemlerinin değişmediğini görünce küreselleşmeyi başka anladığını görüyoruz.

Vefa Saygın Öğütle: Aslında tam da burada Kadir oldukça önemli bir yere değindi. Hemen üstüne ekleyeyim. Brenner'ın kurduğu, anlattığı çerçeve göçmenler meselesini nasıl ele alıyor? Kadir'in söylediği şeye ek olarak bu da belki daha teorik düzeyde konuşulabilir.

Sinan Tankut Gülhan: Benim de aslında son zamanlarda kafamı yoran mesele bu. Kentsel çalışmaların arka planından yola çıkıp mesela Gaziantep özelinde Suriyelilerin deneyimlerini nasıl anlayabiliriz? Ve bir hayli spekülatif bir iddia ile çalışmayı sonlandırmıştım. Daha tam son halini veremedim, bir metne çeviremedim. Suriyelilerin kendi içlerindeki sınıfsal, kültürel, mekânsal farklılaşma ile Türkiyelilerin farklılaşması aynı izlekleri izliyor. Aynı hatlarda. Bunu haritalaştırdım. Birkaçınız belki görmüşsünüzdür daha önceki sunumlarımda. Ve hiç de zannedildiği gibi değil. Kentsel olan kendisini dikte ediyor. Zannedildiği gibi arada büyük bir uçurum yok. Türkiyeli işçi sınıfları nasıl, nerede yaşıyorsa, Suriyeli işçi sınıfları da aynı yerlerde yaşıyor. Türkiyeli küçük esnaf nerede, nasıl yaşıyorsa, Suriyeli küçük esnaf da ona benzer şekilde yaşıyor.

Yeni kent sosyolojisinin yerine geçmeye çalışan eleştirel kent sosyolojisinin en büyük sıkıntılarından bir tanesi alt sınıflara ciddi bir ehemmiyet vermemesi. Bu 90'lardan beri tartışılan bir şey. Yeni kent sosyolojisinin sonunu getiren de bu oldu 80'lerin ortalarından itibaren. Burada işte Loïc Wacquant, Pierre Bourdieu gibi karakterler devreye giriyor. Etnografik yöntemleri nasıl çalıştırabiliriz? Nasıl anlayabiliriz? Mekânda bu deneyimler nasıl yoğunlaşıyor/ortaya çıkıyor. Yeni yeni Bourdieu'nün bu açıdan kente gelmesi, şehre inmesi çok iyi oldu. Çünkü Lefebvre'in soyutlama düzeyinden gittiğiniz zaman çok fazla

teoriden konuşup, çok gündelik hayat deneyimlerinden konuşamıyorsunuz; her ne kadar kendisi gündelik hayat teorisyeni olsa bile. Maalesef çevrilmeyen bir sürü metni var. Lefebvre de bizim gibi olguyla uğraşan ampirik gerçeklikle uğraşan bir sosyolog. Hem kır sosyolojisi yapmış, hem kent sosyolojisi yapmış, hem de -tornak içinde- uygulamalı bir şekilde yapmış bir karakter. Fakat bunun kent çalışmaları içinde massedilmesi son derece sıkıntılı dertli bir şekilde gerçekleşiyor.

Ama Abdulkadir'in söylediği, Gizem'in söylediği, Hilal'in de arada söylediği meselelerde bizim yeni tür saha gözlemleriyle uğraşmamız gerekiyor. Beni ilgilendiren, çok fazla göçmenlik üzerine yazılan çizilen şey var, ama hep göçmenliğe istisnai bir durum olarak bakan, hep bir olağanüstü halin, bu garibanlar ne yapacak şeklinde içinde çok ciddi miktarda belirli bir şeyin sömürsünü de barındıran bir söylem var. Ama göçmenliğin sıradan hale getirip, en nihayetinde kentsel deneyimin de çok ciddi bir parçasını göçmenlik oluşturuyor, yani göçle kurulmayan şehir yok, olamaz da zaten. Şehir veya kent dediğimiz olgunun ta kendisi göçle ilgili bir mesele. O yüzden de göç sosyolojisi dediğimiz bir sürü şeyi eleştirmek gerekiyor -Brenner cenahından geldiğimizde.

Kadir'in söylediği aslında çok da önemli. Biz küreselleşmeyi 1970'lerde petrol kriziyle başlayan bir regülasyonun yeniden icadı olarak ele alırsak ve bunun neticesinde önce Amerikan mallarına sonra Alman mallarına ve aynı zamanda entelektüel ürünlerine piyasa serbestisi olarak düşünürsek ve bunu ithalat odaklı büyümeye/kalkınmaya tahvil edersek, evet, küreselleşme dediğimiz şeyin sonuna geldik, bu şekilde olmasının sonuna geldik. Amerika bunu çok açık bir şekilde söylemeye başladı. Bundan sonra kim gelirse gelsin Joe Biden bile seçilirse, Trump'ın açtığı yoldan -işte bir sürü ceza kesmek- Biden çok daha ileri gidecektir diye tahmin ediyorum. Almanya bir şekilde salgını atlattırmada doğru bir yol takip ettiğini düşünerek salık veriyor ama öte yandan Güney Avrupa'nın da Almanya ile böyle bir ortaklığa, bu küreselleşme anlatısına inanacağını pek zannetmiyorum. Aynı şeyi Japonya'da görebileceğimizi, Doğu Asya'da görebileceğimizi, Çin'in çok farklı bir strateji izleyeceğini takip ediyorum, tahmin ediyorum.

Küreselleşmeyi gezegenleşme olarak ta 17. yüzyılda Westphalia Anlaşması'yla beraber başlayan kapitalizmin kuruluşu, modernitenin ve modernizmin hareketi olarak algılayacak olursak, o zaman bu bitmeyecek bir şey. Farklı biçimleriyle, farklı kipleriyle devam edecek. Zaten Wallerstein'i Wallerstein yapan şey, modern dünya-sistemi üzerinden, daha kimse kafa yormazken 1974 yılında ortaya çıkıp, dünya her zaman küreseldi demesi ve işte Sovyetler Birliği varken bile küresel bir dünya-sisteminin mevcut olduğunu iddia etmesi, iki

tarafın bir ortaklık içinde olduğunu söylemesi, tabii daha sonra Sovyetler Birliği düştükten sonra, çok ciddi bir ahabap çavuş kapitalizminin, acımasız kapitalizmin ortaya çıktığını da iddia etti. Böylesi bir küreselleşmeyi anlıyorsak, ki ben bunu anlamayı tercih ediyorum, dünya-sisteminin, modern dünya-sisteminin varlığından, bu şekilde bunun bir sona geldiğini söyleyemeyiz. Amerika Birleşik Devletleri her halükârda hem ucuz emeğe, hem de ürettiği işte Facebook gibi, Google gibi metalarını alıcıya ihtiyacı olacak. Bu, burada bitecek bir mesele değil. Bunların da olabilmesi için en başından beri bahsettiğimiz gezegensel kentleşmeye ihtiyacımız var. Hiç kimse şu anda elektriği olmayan suyu olmayan köylere gitmiyor. Aaaa ne güzel şehirden kaçalım diye elektriksiz, susuz, internetsiz yerlere gitmiyor. Herkes Bodrum'a gitmek istiyor.

Vefa Saygın Öğütle: Tam da burada ara verelim, daha sonra tekrar toplanalım olur mu?

Vefa Saygın Öğütle: Evet arkadaşlar başka sorusu olan arkadaşlar buyursun, sorsun.

Halil Ecer: Hocam ben giriş yapacağım izninizle.

Vefa Saygın Öğütle: Gel gel Halil gel.

Halil Ecer: Özellikle kapanmanın farklı şekilde deneyimlenmesi. Evet, biraz önce bahsettiğiniz berberlerin yine kapanma mevzusunun farklı deneyimlenmesi ile ilgili olarak karşımıza çıkıyor. Amerika'da veyahut Avrupa'da tuvalet kâğıtlarına olan rağbetin Türkiye'de tuz ve makarnaya yönelmesi. Bu farklı deneyimi nasıl ortaya çıkartacağız? Çünkü biz istiyoruz ki bu süreç kriz olarak ele alınacaksa krizden sonraki her durumu, şu anki deneyimleme biçimimiz ortaya çıkaracak. Böyle bir şeyin var olması mümkün iken, aynı zamanda gezegen çapında kentleşmenin varlığı mümkün iken tam bunun paralelinde evle sınırlandırılmış bir kültür mevzusu da ortadadır. Aslında Sinan hocanın kültür ve kent mevzusuna girişi bu noktada çok değerli bir yerde durmaktadır. Yani bu süreçte bizim kültürün hem salgın sürecinde hem de kentleşme düzeyinde bize nasıl bir gelecek, nasıl bir zemin hazırlayacak kriz sonrası için.

Sinan Tankut Gülhan: Güzel soru, Halil. Buradaki mesele biraz evin nasıl yeniden tanımlandığıyla ilgili. En birincil iş tabii, toplumsal cinsiyet rolleri. Yakında, dün okudum hatta, *International Journal of Urban and Regional Research*, bizim alanın en önemli dergilerinden bir tanesi, mesela şunu söylemiş, yeni gelecek yazılarda önceliği kadınlara vereceğiz ve erken dönem kariyerinin başındaki *post-doc* yapan doktora öğrencilerine ya da doktorasını yeni bitirmiş insanlara vereceğiz diye bir duyuru paylaştılar.

Hakikaten şey meselesi ikircikli. Toplumsal cinsiyeti nasıl çalışacağız, evde? Öte yandan şunu da bilmiyoruz. Ev nasıl yeniden inşa ediliyor? Kadir'in sorduğu berber meselesini de kafamda kurmaya çalışıyordum. Berber nasıl bir sembolik-mekâna işaret ediyor? Bizim klasik erkek işçi sınıfının mekânları olarak tanımladığımız yerler neresiydi; kahve. Türkiye'de hakkında en fazla atılıp tutulan, en çok konuşulan yerdir kahve, hâlâ. Sonra, meyhaneler, ondan sonra da işte Digtürk vs. izlenen kahveler.

Şimdi son 10 senede, temelleri ta 24 Ocak 80'den sonra atılan meselede, işte aşırı mesai, güvencesizleştirme falan filan, işçi sınıfının artık kahveyle ilişkisi yok. İşçi sınıfı mahallelerine gidin, hiçbirinde kahve kalmamış durumda. Kahve biraz daha üst sınıflara doğru kayıldıkça var, olan artık adına kahve denmiyor, unisex mekânlar haline dönüşmüş, Starbucks vs. Bunları, ev mekânının uzantısı olarak nasıl, maskülen ilişkiler kurulan yerler olarak değerlendirmeye çalışıyorum. Gene işçi sınıfı mahallerine gidin, ne yok? Meyhane yok. Meyhane, içkili eğlence ya da içkili yeme içme. Türkiye'de yeme içme tamamıyla üst orta sınıflara ait bir alan. Eskinin işçi sınıfı birahaneleri, meyhaneleri falan tamamıyla yok olmuş durumda. Çok çok azı ayakta. Digtürk'ün gelmesiyle beraber futbol kültürü artık işçi sınıfına kapanmış durumda. Hariçten gazel okumak olsun da Türkiye'de futbolun önemli sorunlarından bir tanesi artık işçi sınıfından bir güç devşiremediği için yeniden oyuncu gücü üretmiyor. Tabanı, kitlesi yok. Kimse maçlara gitmiyor. Avrupa'nın en düşük izlenme oranı, stada gitme oranı olan yeri burasıydı.

COVID-19'dan önceki haline ne oldu? Önce bunu bir tahlil etmemiz gerekiyor ve bu COVID-19'dan sonra neye dönüşecek? Birincisi zaten fazlasıyla ev merkezli, evin içerisinde de büyük düz ekran merkezli bir hayatımız vardı. Bütün mahalle söylemine rağmen, Türkiye 1960'lardan sonra kurulduğu haliyle arkadaşlar, bana sorarsanız, -bu da spekülâtif bir iddia ama bunun arkasında durabilirim ne derler bu hususta çok da desteğe ihtiyacım yok- Türkiye 1960'lardan sonra ev merkezli, özellikle 1970'lerdeki aşırı siyasallaşmanın çöküşüyle beraber ev merkezli bir hayata, 24 Ocak'tan sonra, tamamıyla da 12 Eylül'den sonra dönüşmüş durumda. Kutsal ev mantığı işte. Bundan çıkış ne zaman yaşanmaya başladı? 2010'larda beyaz yakalıların yeni orta sınıf denilen orta sınıfın ortaya çıkması ile beraber, bazılarının yeni orta sınıfı dediği, evden dışarı çıkma belirdi. Eve kapatılmanın en çok etkilediği kesimler bunlar. Öbür kesimler zaten çalışıyor. Bir şekilde çalışmak zorunda işte yani kargo taşıyanlar, lojistik sektörü ve fabrikalarda çalışanlar. AVM'lerin açılması bu açıdan anlamlı olabilir. Bir cevabını veremediğim soru veya bu konuda anekdotal bir deneyimin bile olmadığı soru, berberler. Berberin işlevi gerçekten ne? Kadınlar için ne ve erkekler için ne? Kahveler gittikten sonra yerini berberler mi

aldı? Bunun cevabını veremiyorum, bunu bilemiyorum, ama değişimi çok rahatlıkla gözleyebiliyoruz.

Vefa Saygın Ögütü: Kadın kuaförlerine ilişkin bir saha çalışması hatırlıyorum, bizim kongreye gelmişti. İlginç bir şeydi. Bourdieücü bir saha yapmış arkadaş. Kadın kuaförü açısından bir tür statüsel bir karşılığı var kuaförlerin. Oluşma biçimine dair böyle bir şey var. Kadın kuaförü sadece gidilip traş olunan yer değildir. Kadın kuaförüne sabah girilir akşam çıkılır. Böyle bir çalışma var. Buna ilişkin statü vs. karşılaştırıldığı hatta sosyal sermayelerin devşirildiği bir ilişki biçimi var kadın kuaförlerinde. Erkek kuaförlerinin durumu daha farklı. Erkek kuaförlerini bilirsiniz. Bir yandan aslında kuaförün arkadaşlarının düzenli olarak takıldığı, müşteriler varken sürekli birilerinin de olduğu bir durum var. Kahvenin yerini alır mı bilmiyorum, konuşmak lazım. Oldukça ilginç bir çalışma konusu olabilir kuaförler ve berberler. Hatta tez konusu bile olabilir.

Sinan Tankut Gülhan: Büyük şehirlerde mesela berber o kadar yaygın bir şey ki, ben şuradan örnek vereyim: kahve bulmak hemen hemen imkânsıza yakinken -orta sınıf mahallesi olsun işçi sınıfı mahallesi olsun- bir sürü berber görüyorsunuz. Demek ki bir işlevi var, çalışmak gerekiyor, görmek gerekiyor. Halil'in sorusuna dönecek olursak, şunu ortaya çıkarmak lazım. İşi kim yapıyor? Kim çalışıyor? Kadınlar evde kalıyor, tamam onu biliyoruz. Zaten krizden önce de Türkiye'de sadece dört kadından bir tanesi çalışıyordu, iyimser ihtimalle. Bunlar en ağır etkilenenlerdi. Ve erkeğin rolüne ne yapıyor? Alışverişi erkek mi yapıyor? Dışarıya sadece erkek mi çıkıyor? Bunları tabii ki bir şekilde çalışma gündemimize almamız gerekiyor. Ama evin çok daha merkezi olacağı toplumsal bir yapının görünmekte olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle bir sorun da var: Niye Türkiye'de şehirler bu kadar yoğun, niye bu kadar apartman hayatı baskın? O da gene bizi ilgilendiren bir çalışma konusu. Niye bu kadar yoğun yaşıyoruz? Niye nüfus yoğunluğu bu kadar fazla?

Abdulkadir Öncel: Yani biraz şöyle değil mi hocam? Mesela İstanbul'u merkezde birleştirerek, yığarak şey şehirleşmeyi genişletmeye yönelik bir şey başlardan itibaren. Özellikle İstanbul üzerine yapılan hem belgesellerde hem de şehir çalışmalarında görüyoruz. En başlarda normalde şehrin, İstanbul için konuşuyorum, tam ortası merkezi olarak kabul edilen yerlerde evler vardı. İşyerleri gelince insanları dışarı itmeye başladı. Beylikdüzü hikâyesi tamamen öyle bir hikâye yani. Beylikdüzü'nün insanların göç gibi oradan gidip tekrar geri dönmesi bir gün içinde biraz sanki öyle bir hikâye. Biraz kötü plan ama öyle yapılmış. Şehirleşmenin üst üste yığılarak, bir taraftan Tekirdağ tarafına bir taraftan Kocaeli tarafına doğru genişleyerek, şehirleşmenin yaygınlaştırılmaya çalışıldığı gibi bir durum mu söz konusu?

Sinan Tankut Gülhan: Evet, işte o bilinçli bir plan değil, beklenmedik sonuçlar. Bir yandan demokrasiye geçmenin getirdiği, Asaf Bayat ona sessiz müdahale diyor, daha doğrusu ben öyle çevirmeyi tercih ediyorum. Öte yandan İstanbul'da çok ciddi hatıra sayılır bir oranda sanayi sermayesi var. İnsanların göç etmesinin sebebi o. Ama niye bu kadar yoğun yaşıyorlar? Beylikdüzü görece yeni banliyölerden bir tanesi. Tam anlamıyla bir kentsel cangıl. Yani yoğunluğun işte Hong Kong seviyesinde olduğu yerler var İstanbul'da. Dünyada eşi benzeri olmayan bir şey. Niye bu kadar kalabalık, niye bu kadar yoğun? Bizim hem sanayileşme deneyimiyle hem de toplumsal sınıfların sorunlu şeyiyle ilgili, nasıl diyelim, burjuvazi bu işten çok iyi anlamıyor, çok beceremiyor bu işi. Onun çok ciddi bir sorumluluğu var bunun bu kadar akut hal almasında. Türkiye'de bu kadar kentsel ağırlığın İstanbul'da olduğu. Var, işte Hong Kong var, Endonezya var, Nijerya var. Türkiye'nin bu rotayı takip etmesi gerekmiyordu. Çok tuhaf, istisnai bir durum. 80 milyonluk ülkenin 16 milyonunun, işte günlük gelenlerle beraber belki 18-20 milyonu. Yani işte Koçaeli'ni ekleyin, Bursa'nın bir banliyö haline gelmiş olmasını ekleyin. Bu en önemli sorun aslında yani, Türkiye'nin orta vadede çözmesi gereken mesele İstanbul'un kentsel yoğunlaşması. Şimdiye kadar bulunan yegâne çözüm de üst-orta sınıfların Bodrum'a, Batı Ege'ye kaçmaları. Orta sınıfların İç Anadolu'daki, Kuzey Anadolu'daki köylerine kaçmaları. Geri kalanların da şehre hapsolmesi, maalesef.

Bu da Halil'in sorusuyla ilgili diye tahmin ediyorum. Bağcılar'da, Esenler'de Ramazan Bayramı geldiğinde insanlar köye gidebilecek mi? Bayramı nasıl geçirecekler? En yakın vadedeki en önemli soru bu. Muhtemelen gidemeyecekler. Bir de bir şey daha ekleyeyim. Kadir önemli bir noktayı işaret etmişti, onu atladım galiba. Dönüştüğümüz yer. Sürekli kapalı kalamayacağız. Yani kapalı kalmanın da yöntemleri var. Sürekli olmasa bile kapalı kalmaya devam edebiliriz. Bu antikor testleri çok ciddi bir şekilde Batı'da konuşuluyor. Amerika Birleşik Devletleri'nde, Britanya'da konuşuluyor. Diyelim Kadir test yaptırdı antikorları var, Kadir artık istediği yere çıkabilir. Benim testim negatif çıktı o zaman ben çıkamıyorum. Bu nasıl bir sınıfsal ayrımcılığa yol açacak? Sadece sınıfsal değil aynı zamanda etnik, ırksal Amerika Birleşik Devletleri üzerinden baktığımızda. Ve bu çok tehlikeli bir dönemeç. Ki işler böyle giderse ve aşı da gelmezse oraya varacağız gibi gözüküyor. Ve evet o da olası hatlardan birisi. Ki işte 1930'lara geri dönüşümüz demek oluyor. Herkes gidecek kan testi olacak, antikorları olanlar özgür olacak. Çalışmada da özgür olacak. Geri kalanlar evde oturmaya devam edecek, işten atılacak vs.

Abdulkadir Öncel: Ülkeler arası seyahatte de pasaportların düzenlenmesi ile ilgili böyle bir söylem var.

Hilal Sevlü: Tam da hocam bu noktada işte Lefebvre'in söylediğı gibi kentsel hakkı ne noktada tartışacağız? Harvey *Asi Şehirler*'de diyordu aslında Lefebvre bunları söylemeseydi de insanlar kentsel hakkı arayacaktı, görölüyordu. Çünkü o kadar sermaye birikmişti ki ve kentte yoğunlaşmıştı ki. Acaba COVID-19 ile ilgili kentsel hak ne olacak diye düşündüm şimdi bunları konuşunca.

Sinan Tankut Gülhan: En önemlisi sağlık hizmetleri. Yani sağlık hizmetleri ile kentteki hakkımız birbirinden ayrılamayan şeyler. Kıra gitmemizi engelleyen ya da insanların rahat rahat Bodrum'a kaçıyorum demesini. Mesela Bodrum'da en az beş tane üst düzey özel hastane var, devlet hastanesi kısıtlı olsa da tabii. Şehre ihtiyacımız var bizim. Kentte olmaya, kentsel sağlık hizmetinden faydalanmaya ihtiyacımız var. En önemli şu an gözüken, en acil bağlamda gözüken o. Öte taraftan gerçekten bu antikör testleri işler mi işlemez mi? Ben hakikaten kötümserim. Bizim gerçekten 1930'lu yılları yeniden yaşayacağımızı tahmin ediyorum.

Özlem Kuyu: Bir de damgalanacağız muhtemelen. Virüslüler, virüslü olmayanlar. Yeni bir damga türü.

Sinan Tankut Gülhan: Tabii, tabii ki. Yani, şey hâlâ kesinleşmiş değil. Bağışıklık yaratıyor mu bir defa hasta olmak, o da belli değil. O da olabilir, bağışıklık. Bunların hepsi tabii bir nevi kentte de kalmamıza bağımlı gelişmeler. Çünkü sağlık sistemi kentte. En vazgeçemeyeceğimiz mesele. Kaç kişiye helikopter gönderip de hastaneye taşıyabilirler? On binlerce kişiyi helikopterle hastaneye taşımak mümkün değil. Hilal, iyi hatırlattın gerçekten. Kentteki hakkımızın en tepe noktasında o mesele yatıyor.

Halil Ecer: Hocam bir şey soracağım. Kentin sınırlarını çizemeyeceğimizi söylüyoruz, tam bu noktada kent hakkının sınırı nasıl olacak? Söz gelimi sağlık hakkından yararlanacağız ama nereye kadar? Kentin neresine kadar?

Sinan Tankut Gülhan: Yararlanamayanlar var. Türkiye en azından -nispeten diğer örneklerle kıyaslayınca yararlanmak üzere evrensel bir sağlık sistemimiz var, herkese açık. Amerika Birleşik Devletleri'nde yok. Onların kentteki hakkı, kentteki ölüm hakkı; Afrikalı Amerikalıların kentteki ölüm hakkına denk geliyor. Bizdeki de işte hangi hastaneye denk düştüğümüzle ilgili bir şey. Nispeten avantajlı olan mesele şey, yani bizdeki önleyici hekimlik hizmetlerinin daha yaygın olması, Amerika Birleşik Devletleri'ne kıyasla. Britanya'yı örnek gösterebilir miyiz bilmiyorum o konuda. Bu da şuna bakıyor tabii, devlet hastaneleri bu hizmeti nasıl ve ne ölçekte yapmaya devam edecek? Devam edebilecekler mi? Kamusal maliyeti ne olacak gibi daha ziyade kamu yönetimini

ilgilendiren meseleler. Ama yani dediğim gibi işte kimin kentteki hakkı? Amerika'da görüyoruz yani gerçekten feda edilebilir çok geniş sınıf kesimleri var Amerika'da. Türkiye'de feda edilebilir olduğunu söyleyebileceğimiz kesimler varmış gibi gözükmüyor. Bu da E.P. Thompson'ların zamanında yazdığı gibi hukukun kendi içindeki çelişkisiyle ilgili olabilir. O başka bir tartışma, daha uzun bir tartışma, ama Türkiye'de en azından işleyen bir kamusal sağlık sistemi var yani en azından herkese açık bir şekilde işleyen. Tabi bunun içerisinde katmanlar var sonuçta A özel hastanesine gidenle E devlet hastanesine giden aynı değil.

Merve Gizem Uğur: Ben burada bir ekleme yapabilir miyim? Şey ben şimdi Marmaris'teyim aslında. Bir ara sınırlar, şehirlerarası ulaşım kapatılmadan önce bir kısım Marmaris'e akın etmişti. Özel bir hastanede çalışan hemşire bir yakınım var, şu olmaya başlamış. Zenginler hastanede oda kiralyorlar. COVID-19 olursam, yer bulamazsam, Bodrum ya da Marmaris gibi bir yerde odamı baştan kiraladım. Bir de alttan alta yürüyen böyle bir hak var. Mesele herhalde ilerleyen zamanlarda bayağı sınıfsal bir alana dönebilirmiş gibi geliyor bana.

Sinan Tankut Gülhan: Yani devlet hastanelerinde verilemeyecek bir şey özel hastanelerde yok. Şimdiye kadar bildiğimiz takip ettiğimiz kadarıyla en azından. Türkiye sağlık sisteminin de yapısı itibarıyla çok enteresan bir durum, özel hastaneler böyle çok alengirli işler yapamıyorlar. Otel tarzında bir hizmet alıyorsunuz ama testlerinizi daha hızlı veremiyorlar, çünkü o çok büyük yatırım gerektiriyor, kamu kaynaklarıyla yapılan bir şey bildiğim kadarıyla. Bahsettiğim diğer mesele de şeydi yani toplu taşımayı kim kullanacak? Amerika Birleşik Devletleri'nde uçak şirketleri batıyor teker teker. Nasıl tekrar geri açılacak? Açılrsa bile kim binecek, kim uçacak bunlarla? Bunlar da başka meseleler. New York şehrinin metro işletmecisi batmak üzere, yani battı aslında. Onu kim finanse edecek? Türkiye'de de, Ankara'da da, İstanbul'da da durum değişik değildir. Bilet gelirleri bulunmadığı için nasıl işlemeye devam edecek? Metrobüs, metrolar, vapurlar vs. Bunlar da doğrudan bizi, kent sosyolojisini ilgilendiren meseleler. İstanbul gibi bir yerde herkesin otomobil kullanamayacağı düşünürsek daha da çarpıcı bir soru olacaktır.

Vefa Saygın Öğütle: Peki Sinan bu hariç biraz şeyi konuşalım, *elephant in the room* derler ya, odadaki fili konuşalım. Sonuçta kent meselesinin bir biçimde devletle doğrudan bir bağı, bağlantısı var. Bilhassa işte Harvey, Lefebvre vs. Peki devlet mefhumuna ilişkin ne söylenebilir bundan sonrası açısından? Bu mefhum bir dönüşüm geçirebilir mi? Senin anlattığın çerçeve nasıl kuruyor bağlantıyı?

Sinan Tankut Gülhan: David Harvey'in zayıf karnı devlet meselesidir. *Sermayenin Sınırları*'nda da. Ki, kendisine de doğrudan bu soruyu sormuştum. *Sermayenin Sınırları*'nda niye devlet yok? Çünkü devlet dedi, çok karışık bir sorun, 1970'lerde kendisi Fransa'da iken Fransızlar karman çorman bir hale getirdi hiç devlet meselesine girmek istemiyorum, deyip bence doğru da bir cevap vermişti, doğru da bir iş yapmıştı. Devlet meselesine müdahale eden esas karakter Bob Jessop ile beraber, Bob Jessop'dan etkilenen Neil Brenner, benim kendi tezimde de kullandığım yeni devlet mekânları kavramlaştırması. Tam da aslında Gizem'in söylediği, özel hastaneler yeni devlet mekânlarının örnekleri. Sadece Türkiye'ye özgü değil, Amerika'dan başlayıp bütün dünya ya yayılmış bir olgu.

1945 sonrası dünyada özel hastane dediğimiz şey çok da düşünülebilir bir şey değildi, en azından Batı Avrupa'da. Bir parçası bununla ilgili. Diğer parçası, şeyi nasıl kuracağız? Korunma mekanizmalarını nasıl kuracağız, nasıl kurmaya devam edeceğiz? Brenner bunun, yeni kent mekânlarında neoliberal kent mekânlarını, bu projelerin, stratejilerin nasıl oluşturduğunu ilgileniyordu. O çok uzun bir hikâye, ona çok girmeyeceğim. Benim tahmin ettiğim biraz, Trump ile ilgili arada gelen sorulardan da yorumlardan da söyleyebileceğim bir şey, alttan alta ifade etmeye çalıştığım üzere buhrana giriş. Tek etkisi COVID-19'un kriz olma etkisinin ötesinde, buhrandan nasıl çıkacağımız daha önemli bir soru. Yani COVID-19'un sonrasını nasıl atlatacağımız daha ciddi bir soru. Bunun cevabının çok ciddi bir otoriterleşme olacağını tahmin ediyorum. Şeyde de alttan alta bu sorunsal devam ediyor, işte Çin bu olayı nasıl bu kadar ucuz atlattı Çin'de başlamasına rağmen? Merkezi bir devlet var, tek bir devlet aygıtı, tepeden aşağıya kadar organize edilmiş, demokrasinin d'sinden bahsedemeyiz. Ama çok başarılı bir şekilde devlet kapasitesi çok yüksek bir kurumdan bahsediyoruz, Çin Komünist Partisi'nden. İtalya'da bu yaşanan krize karşı verilecek yanıt ne olacak? Britanya'da zaten Boris Johnson açık ara farkla kazandı. Bir daha kazanacak mı? Daha da otoriterleşerek bunu sürdürecektir mi? Benim ilgimi çeken, Trump'ın damadı, aynı zamanda ülkede yönetimde ciddi pozisyonunda. Ne olduğu belli değil pozisyonunun, ama her şey hakkında karar verici bir pozisyonunda, Jared Kushner. Kushner, Kasım 2020 seçiminin ertelenebileceğini söylüyor bir gazeteciye. Şimdi bu anayasal olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde düşünülemez, dile getirilemez bir meseledir. Bunu yapabilir mi Trump? Muhtemelen yapar. Şu ana kadar gelmesi de çok imkânsıza yakın bir şeydi Trump'ın. Gerçekten tüm kurumsal mekanizmayı tasfiye ederek, işte Mueller'ın FBI ile beraber ortak yürüttüğü çalışmadan azil süreçlerine kadar gelen aşamadan, seçimi erteleyebilir mi? Normalde bu soru Amerikan kamuoyunda hiç konuşulmayacak, dile getirilmesi düşünülemez bir soru iken, dile getirilmiş durumda, başkana en yakın karakter tarafından.

Bu, bize hani çok iyi zamanlar göreceğimizi söylemiyor, dediğim gibi. Bu yeni kent mekânları da buna mukabil, belki 1930'lardan tanımladığımız kent mekânlarına dönüşecektir. Bunda ilk yapılacak şey ne? Büyük altyapı yatırımları, otobanlar, büyük enerji yatırımları. İşgücünden çıkmış kitlelerin tekrar işgücüne yönelmesini sağlamak. Bunu yaparken de aynı zamanda siyasi bir itaat, bir sistem kurmak olacak diye bekliyorum, tahayyül ediyorum. Bilmiyorum Vefa soruna cevap oldu mu?

Vefa Saygın Öğütle: Oldu, oldu. Evet, sağ ol. Son bir soru alayım arkadaşlar. Yavaş yavaş toparlayalım.

Özlem Kuyu: Devlet düzeniyle, mekânları ile alakalı soracağım. Lefebvre'in mekânsal pratik dediği şeyle alakalı az önce de konuştuk. Aslında zamanı deneyimlemek dediğimiz şeyle mekânı deneyimlemek dediğimiz şey arasında bağlantı kopuyor arada. Tamam biz bunu Udemy vb. sistemlerde olduğu gibi online eğitim, online iş, evden çalışma düzeyinde zaten deneyimliyorduk. Ama bu süreçte fark ediyoruz ki, devlette çalışan arkadaşlar da evden devam ediyor. Burada evden çalışma pratiğinin devlet kurumları bazında mekânsal bir kapatmaya neden olması mümkün müdür COVID-19'dan sonra? Evet, bu iş evden de oluyormuş gibi?

Sinan Tankut Gülhan: Tabii tabii, benim spekülatif olarak söylediğim şey de oydu. Herkes bundan sonra evde kalabilir mi? Beyaz yakalıları, memurları evde tutabilirsiniz. Bu da aşağı yukarı çalışanların yüzde yirmisine denk geliyor. Bunlar evde tutulabilir. Bunlar da evde kalmayı talep edebilirler. Böylesine distopik, belki ütöpik, bir toplum kurulabilir mi? Olabilir. Daha doğrusu gittiğimiz yer de orası. O yöne doğru akıyoruz. Herkesin çıkıp da, a ne güzel hadi kucaklaşalım diyebileceği bir an gelmeyecek. Çünkü Coronavirüs bu seviyenin de bir başlangıcı ve başka virüsler de ortaya çıkabilir. Şunun altını çizmemiz gerekiyor, neoliberalizmin 1970'lerin ortasından beri en büyük zararı, normalde çok büyük devlet yatırımlarıyla çözülebilecek sorunların, özel sektöre havale edildiği için kriz anına gelene kadar çözülüyor olmaları.

Nedir? İşte aşı yok. İyi de, Ebola aşısı da yok. Ebola aşısı geliştirilmiş durumda, üretime girmesi gerekiyor. Ama kârlı değil. Kongo'da kim 1 dozuna 200 dolar para verecek? Diğer koronavirüslerin de aşısı yok. Bunlar en nihayetinde eşitsiz mekânsal gelişmelerin de, coğrafi gelişmelerin de en temel öğeleri. İlk başta anlattığım teorik çerçevenin bize öğrettiği şey, bunun sadece Kongo'yu yaralamadığı, aynı zamanda Manhattan'ı da felç ettiği. Onlarca, yüzlerce insan Manhattan'da da ölmeye devam ediyor. Demek ki, yekpare bir Amerikan deneyimi yokmuş. Öte yandan çok da korkutucu bir şey bizler açısından da. Amerika Birleşik Devletleri'nde yüzlerce üniversitenin kapanması bekleniyor,

COVID-19 salgını yüzünden batmaları bekleniyor. İyi ihtimalle normal fiziksel eğitim vermeyi bırakıp, online eğitime geçecekler. Udeemy üniversitesi olacak atıyorum, ama A üniversitesi Udeemy'si olacak. Daha da karamsar, ki bu karamsarlığa katılıyorum ben, mesela Harvard'a Facebook sponsor olacak. Harvard Facebook size diploma verecek. Yani yavaş yavaş nasıl Ali Sami Yen Stadı'nın adı Türk Telekom Arena olduysa, ODTÜ Türk Telekom Üniversitesi'nden mezun oldum filan diyeceksiniz. Amerika'da en azından böyle olacak, Türkiye'de yasal altyapısı yok da bunun. Amerika'da işte Harvard Frito-Lays sponsorluğunda aldım diplomamı falan diyeceğiz. Gidişat bu yönde.

Vefa Saygın Öğütle: Burada artık tamamlayalım dersimizi, çok verimli bir ders oldu. Sinan sağ olasın, bize vakit ayırdın. Çok güzel sorularla siz de büyük katkı sundunuz. Ben burada bitiriyorum. Hepinize katıldığınız için teşekkür ediyorum, kendinize iyi bakın.

Sinan Tankut Gülhan: Çok teşekkürler, iyi bakın kendinize, hoşça kalın.